

Tijdschrift voor Gregoriaans

ADVENIT DOMINATOR

1995-4

TIJDSCHRIFT VOOR GREGORIAANS

Jaargang 20, nummer 4, november 1995

Verschijnt driemaandelijks

Redactie:

Marie-Louise Egbers, Ike de Loos, Martien Verzijl, Theo de Wit.

Redactie-adres: Catharinastraat 81, 4811 XG Breda
tel. (076) 522 14 58

Secretariaat: Torenhoekstraat 14, 5056 AN Berkel-Enschot
tel. (013) 533 10 94

Abonnement: fl. 30,-- per jaar, over te maken op girorekeningnummer 39586 of bankrekeningnummer 42.06.65.323 t.n.v. Stichting Amici Cantus Gregoriani te Geldrop.

Voor België: ABN-AMRO Hasselt 720-5202086-85: Bfrs 550.

Druk: Drukkerij Van Stiphout B.V. - Helmond. Losse nummers (ook van oude jaargangen): fl. 9,-- per stuk. Themanummers: fl. 12,50.

Kopij voor de volgende aflevering: 15 december 1995.

De **Stichting Amici Cantus Gregoriani** is een kring van mensen, die zich verbonden weten met het gregoriaans en door een jaarlijks terugkerende bijdrage de verschijning van dit tijdschrift, alsmede andere op het gregoriaans gerichte activiteiten, mogelijk maken.

Bestuur:

A. Peters o.f.m., voorzitter	Mauritsstraat 104, 3583 HW Utrecht
M. Lambriex, secretaris	Torenhoekstraat 14, 5056 AN Berkel-Enschot
H. Berkers, penningmeester	Sporkehout 58, 5667 JG Geldrop
M-L. Egbers	Catharinastraat 81, 4811 XG Breda
B. Lamers	Leuvenlaan 9, 5628 WE Eindhoven
P. Mennen	Wintelresedijk 5, 5688 GW Oirschot
I. van Leijen	Mondriaanlaan 6, 6708 NG Wageningen

Inlichtingen op het secretariaat.

ISSN: 1380-9776

Bij de voorplaat:

Rome, Bibl. Angelica 123 (Graduale Bologna ± 1130)

Van de Redactie

Er is een goed dat alle dingen overstijgt. Er is een einddoel dat blijvende waarde heeft. Hier op aarde vind ik vele goede dingen, maar die gaan gauw voorbij en verzadigen niet. Nodig heb je slechts één zaak! Als ik dit ene bezit, zal ik tevreden zijn... Wat is dit ene? Dit ene is mijn God!

Zo kunnen we lezen in de geschriften van de bekende heilige priester Thomas van Kempen. We vinden hierin een houding om ook onze kerkzang bij uitstek, het gregoriaans, te leren begrijpen. We hebben weer getracht u een rijk geschakeerd nummer aan te bieden. De jongemannen in de vuuroven waren bezielde van Gods boodschap en hielden niet op God te loven: nodig heb je slechts één zaak! Tot wat voor prachtige muziek dat leidt wordt ons in het hoofdartikel uiteengezet.

Op vele manieren kunnen wij het 'nodig heb je slechts één zaak' belichten. Of we nu spreken over de verwachtingsvolle muziek van de communio's in de advent of het enthousiasme een koor te beginnen of de wijze waarop de zang in de parochie tot leven wordt gebracht, het draagt bij tot een inzicht dat we over het gregoriaans niet uitgepraat raken en dat onze muziek vele kanten heeft.

Het doel is steeds gemeenschappelijk: op zoek naar dat Ene, dat de mens verzadigt en écht tevreden stelt. De redactie wenst de lezer dan ook een goede Advent, Zalig Kerstfeest en een Gezegend 1996! ■

HOOFDARTIKEL

LOFZANG VAN DE DRIE JONGELINGEN IN DE VUUROVEN

Martin Claes

De zang van de drie jongelingen die weigerden het gouden beeld te aanbidden en die vervolgens door koning Nebukadnessar in de vuuroven werden geworpen heeft al in de vroege kerk sterk tot de verbeelding gesproken. In de catacomben van Priscilla te Rome is een afbeelding gevonden van deze scène die in de tweede eeuw na Christus wordt gedateerd.¹ Deze cantiek heeft zich in de loop der eeuwen een prominente plaats verworven in de liturgie van de kerk, zo wordt hij onder meer wekelijks gezongen in de lauden van zondag, wanneer de hele schepping wordt opgeroepen Gods lof te zingen.

In de liturgie van de quatertemperdagen nam deze lofzang een bijzondere plaats in: een traditie die sinds het Tweede Vaticaans Concilie niet langer een plaats heeft op de liturgische kalender. De quatertemperdagen zijn vier maal per jaar terugkerende boeteden: de woensdag, de vrijdag en de zaterdag in de week na pinksteren, de derde week van september en van december (in de Advent) en de eerste week van maart (in de Vasten). De quatertemperdagen zijn in 394 door Paus Siricius in de Romeinse liturgie ingevoerd. Zo zijn er van de welbespraakte Leo de Grote (440-461) preken overgeleverd voor de zondagen voorafgaand aan de quatertemperdagen. Hij nodigt de gelovigen uit een plechtig vasten te onderhouden op de woensdag en de vrijdag. Hij maakt melding van een wake in de nacht van zaterdag op zondag in de St. Pieter, afgesloten met een eucharistieviering. De quatertemperdagen vielen door hun plaats in het jaar samen met markante momenten van de seizoenen zoals bijvoorbeeld het einde van de oogstperiode. Leo de Grote legde dit profane element op geestelijke wijze uit door in een van zijn preken over de quatertemperdagen te verwijzen naar de brief aan de Korintiërs:² "... Ik heb geplant, Apollos heeft begoten, maar God gaf de groei. Noch hij die plant betekent iets, noch hij die begiet, maar alleen God, die de wasdom geeft. ... Wij zijn Gods medewerkers, gij zijt Gods akker, Gods bouwwerk." Wanneer de akker braak ligt zal zij spoedig zijn overdekt met distels en struiken, aldus Leo de Grote.³

Aanvankelijk waren er drie quatertemperweken, de quatertemperweek in de Vasten werd tussen 530 en 600 ingevoerd. Na 600 vond verspreiding van deze traditie plaats vanuit Rome naar Engeland, Spanje en het Frankische Rijk. De plaats van de vier weken in het liturgisch jaar was rond 1100 definitief vastgelegd. De liturgie

van de nachtwake van zaterdag- op zondagnacht zou vanaf de zevende eeuw naar zaterdagochtend zijn verplaatst, zodat de zondagen volgend op de quateremperweek een eigen misformulier konden krijgen.⁴

De structuur van de vigiliemis op zaterdagochtend was afwijkend van de destijds gebruikelijke structuur van de mis en vertoont enige gelijkenis met de liturgie van onze huidige paaswake:

- Introitus
- Kyrie
- Oratie
- Lezing I
- Graduale I
- Oratie II
- Lezing II
- Graduale II
- Oratie III
- Lezing III
- Graduale III
- Oratie IV
- Lezing IV
- Graduale IV
- Oratie V
- Lezing V: altijd Dan. 3, 47-51 eindigend op de volgende wijze: "et benedicant Deum in fornace, dicentes:"
- Lofzang van de drie jongelingen
- Collecta
- Epistellezing
- Tractus
- Evangelielezing
- Homilie
- Offertorium
- Prefatie
- Sanctus
- Canon
- Communieritus

Uit o.a. het handschrift Beneventum VI.34 blijkt dat de lofzang in vier gedeelten werd gezongen in de vigiliemissen van de quateremperdagen, te beginnen met de

quatertemperdag in de vasten. Het eerste vers met een doxologisch karakter wordt altijd als opening gezongen, gevolgd door een aantal verzen van de lofzang. De afzonderlijke versregels worden afgewisseld met een terugkerend refrein 'Hymnum dicite'. Volgens de indeling van Bv. VI. 34 worden in de vastentijd gezongen de verzen 56 + 57-65, in de pinkstertijd de verzen 56 + 67-76, in september de verzen 56 + 77-87 en in december de verzen 56 + 86-88 zodat in één jaar de hele lofzang is gepasseerd.

Er zijn verschillende melodische versies bekend van deze lofzang. In liturgische boeken als het Liber Usualis is met vrijwel dezelfde tekst een andere melodie afgedrukt bij de quatertemperdagen. Deze versie is ongetwijfeld jonger dan de melodie die o.a. in Bv. VI.34 wordt aangetroffen.⁵ Deze jongere melodie is een versierde versie van een zevende modus-psalmodie die zich goed laat inkaderen in het systeem van de acht kerktoonsoorten.⁶ Wat betreft tekst komt deze grotendeels overeen met de versie van Bv. VI.34; het gaat hier om een andere tekstcentonisatie van hetzelfde tekstmateriaal, nl. Daniël 3, 56-88.

De melodie die in o.a. Bv. VI.34 staat laat zich moeilijker inkaderen in het octoëchossysteem: deze lijkt modaal afwisselend verwantschappen te vertonen met de derde en de achtste modus. Interessant is te zien dat deze dubbelzinnigheid en onaangepastheid voor de scribenten van enkele handschriften aanleiding is de melodie aan te passen aan de geldende regels voor de kerktoonsoorten; een systematisering. Zo noteert de schrijver van het Graduale van St. Yrieix (Paris, B.N. cod. lat 903) consequent de laatste frase van de drieparige verzen, waar veel andere handschriften de waarschijnlijk oudste wending naar de sol hebben, een cadens op mi, conform de cadensen van de eerdere frasen. Door de wending naar sol past de hele strofe in de achtste kerktoonsoort. De oudere versie heeft een modulatie midden in de strofe.

Ook binnen de mozarabische ritus heeft het *canticum tres puerorum* een bijzondere plaats ingenomen. In de mozarabische ritus zong men aan het einde van de lauden twee cantica, de eerste varieerde, en de tweede was altijd de lofzang van de drie jongelingen in de vuuroven, uitgezonderd op enkele speciale feestdagen. In de mis werden twee cantieken gezongen: de lofzang van Zacharias en de lofzang van de drie jongelingen. Dat dit reeds een oud gebruik was in de mozarabische ritus wordt aangetoond door documenten van het concilie van Toledo (633) waar gewezen wordt op het niet naleven van de plicht deze cantica te zingen.⁷

De structuur van de lofzang laat zich als volgt omschrijven:

INCIPI DANIEL PRIMA.

De drie jongelingen in de vuuroven. Bijbel van Cîteaux (Dijon, Bibl. publ. ns. 14, fol. 64)

De lofzang wordt altijd geopend met de tekst 'Benedictus es in firmamento'. Vervolgens wordt het refrein gezongen 'Hymnum dicite'. Het aantal verzen dat in een vigiliemis wordt gezongen is variabel: twee of drie *strofen* bestaande uit ieder drie verzen. De strofen hebben een vaste structuur waarvan zo nu en dan wordt afgeweken: tweemaal een eerste muzikale periode gevolgd door een afsluitende muzikale tweede periode. De eerste muzikale periode heeft als finalis mi en als structuurtoon si hetgeen op een kwint-deuterus wijst (derde modus). De afsluitende muzikale periode heeft een ander karakter: de finalis is sol en de structuurtoon is do. Deze frase heeft overwegend het karakter van een kwart-tetrardus, een achtste modus.

Een dergelijke verschuiving van de structuurtoon binnen dezelfde muzikale structuur wijst op een hoge ouderdom van het stuk: het zal zijn ontstaan in een periode waarin het (schoolse) systeem van de acht kerktoonsoorten nog niet definitief was ontwikkeld. De lofzang bestaat uit totaal tien verzen met een inleidend vers en een slotvers. Alle verzen hebben globaal dezelfde melodie, uitgezonderd enkele verzen die in hun intonatie versieringen en melismen hebben. Het gaat om de verzen 'Benedicite aquae', 'Benedicat terra', 'Benedicat Israel', en 'Benedicite spiritus'. Het inleidende vers 'Benedictus es' en 'Benedicite Ananias' hebben een afwijkende melodie die in het geheel wat rijker versierd is dan de andere verzen.⁸

In de vulgaattekst wordt de oproep aan de schepping steeds gevolgd door het antwoord 'laudate et superexaltate eum in saecula'. In de gezongen versie wordt dit antwoord vervangen door het zingen van het refrein 'Hymnum dicite et superexaltate eum in saecula' na iedere strofe. Vergeleken met de vulgaattekst wordt steeds de eerste helft van het vers gebruikt waarop na drie aanroepingen wordt geantwoord met een refrein.

In vertaling luidt de tekst:⁹

Geloofd zijt Gij, Heer, God onzer vaders,
lofwaardig en hooggeroemd in eeuwigheid;
Alle werken des Heren, looft de Heer,
Hemelen looft de Heer,
Engelen des Heren, looft de Heer.
Prijst en roemt Hem zeer in eeuwigheid.

Alle wateren boven de hemel prijst de Heer,
Alle heerscharen des Heren, looft de Heer,

Zon en maan, looft de Heer.
Prijst en roemt Hem zeer in eeuwigheid.

Sterren des hemels, looft de Heer,
Alle regen en dauw, looft de Heer,
Alle winden, looft de Heer.
Prijst en roemt Hem zeer in eeuwigheid.

Vuur en hitte, looft de Heer,
Nachten en dagen, looft de Heer,
Licht en duister, looft de Heer.
Prijst en roemt Hem zeer in eeuwigheid.

Koude en vorst, looft de Heer,
Dauw en sneeuwjacht, looft de Heer,
Bliksems en wolken, looft de Heer.
Prijst en roemt Hem zeer in eeuwigheid.

Aarde, loof de Heer,
Bergen en heuvelen, looft de Heer,
Al wat op aarde groeit love de Heer.
Prijst en roemt Hem zeer in eeuwigheid.

Zeeën en stromen, looft de Heer,
Bronnen, looft de Heer,
Zeemonsters en al wat zich in de wateren beweegt, looft de Heer.
Prijst en roemt Hem zeer in eeuwigheid.

Alle vogelen des hemels, looft de Heer,
Viervoeters en beesten der aarde, looft de Heer,
Mensenkinderen, looft de Heer.
Prijst en roemt Hem zeer in eeuwigheid.

Israel, looft de Heer,
Priesters des Heren, looft de Heer,
Dienaren des Heren, looft de Heer.
Prijst en roemt Hem zeer in eeuwigheid.

Geest en ziel der rechtvaardigen, looft de Heer,

Vromen en nederigen van harte, looft de Heer.
Prijst en roemt Hem zeer in eeuwigheid.

Ananias, Azarias, Misaël, looft de Heer.
Prijst en roemt Hem zeer in eeuwigheid.

De lofzang van de drie jongelingen bevindt zich in een deel van het boek Daniël dat niet tot de Hebreeuwse grondtekst behoort. Dan. 3, 24-91 is een toevoeging vanuit de teksttraditie rondom de (griekse) Septuagint-vertaling. Hiëronymus schrijft in zijn Vulgaatvertaling dat dit deel van het boek Daniël ontleend is aan de versie van Theodotius. Van Theodotius is bekend dat hij in het midden van de tweede eeuw na Christus leefde en een revisie maakte van de oud-griekse tekst van het Oude Testament naar de Hebreeuwse tekst, die dicht stond bij de Hebreeuwse Masoreten-tekst. Origenes voltooide in de derde eeuw een filologische tour-de-force door een parallelle uitgave van zes bronnen (hexapla) te verzorgen van het Oude Testament. Origenes wilde hiermee de samenhang tussen de Septuagint en de Hebreeuwse Masoreten-tekst verduidelijken. Het werk van Theodotius was de tekst die één van de kolommen van Origenes' parallelle uitgave vulde. Hij voorzag de zes bronnen van aantekeningen en vulde teksten waar nodig aan vanuit parallelle bronnen waar de Hebreeuwse Masoretentekst een bepaald deel miste. Zo ook in het geval van de passage van Dan. 3, 24-91; deze is ontleend aan de versie van Theodotius. Inmiddels is duidelijk dat Theodotius zijn werk moet hebben gebaseerd op reeds eerder bestaande teksten. Deze teksten worden gesitueerd in de eerste eeuw na Christus in Palestina in kringen van rabbijnse exegeese.¹⁰

Hoewel de herkomst van dit deuterocanonieke deel van het boek Daniël nog verre van helder is, blijkt uit de vroege verspreiding in de liturgie dat de geschiedenis van de drie jongelingen in de vuuroven al in de vroege kerk tot de verbeelding moet hebben gesproken, mogelijk mede door de vervolgingen van de christenen in de eerste eeuwen.

De tekst bestaat uit twee delen: het gebed van Azarja (26-45) en de lofzang van de drie jongelingen in de vuuroven (46-90). Azarja smeekt in zijn gebed de God van Abraham, Isaäk en Jacob in te grijpen en de goddeloze vijanden te schande te maken. Hij herinnert in zijn gebed aan de ongehoorzaamheid van het volk Israel en concludeert dat het volk de kleinste is geworden en onbetekenend geworden is vanwege de zonden van het volk. Omwille van de glorie van de machtige God van Israël grijpt de Heer in en tempert de vlammen in de omgeving van de drie jongelingen zodat zij ongedeerd blijven. Vervolgens heffen zij een loflied aan op de Heer die hemel en aarde geschapen heeft. Een en ander leidt tot de bekering van

de heidense koning Nebukadnessar tot de enige ware God van Israël.

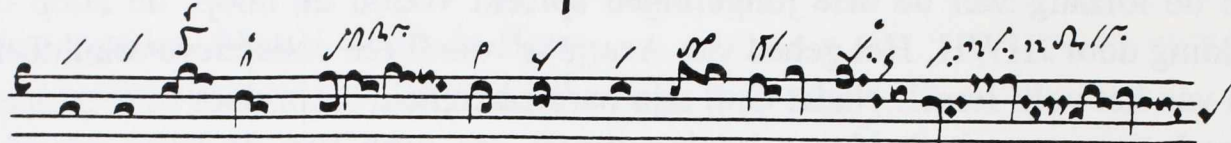
Uit de lofzang van de drie jongelingen spreekt vooral de hoop, de hoop op de redding door JHWH. Het gebed van Azarja is vooral een collectieve schuldbelijdenis van het volk Israël. Nadat God zijn barmhartigheid toont door in te grijpen ten aanschouwe van de heidense koning wordt een zang van de hoop aangeheven waarin de hele schepping wordt aangespoord Gods lof te zingen.

Het lijkt vooral de hoop te zijn die de prominente plaats rechtvaardigt van deze cantiek in de liturgie van de quatertemperdagen. Deze dagen zijn immers uitgeroepen om het element van publieke vasten en boete te accentueren in het kerkelijk liturgisch leven. Het vasten is een wijze van boetedoen, een manier om zichzelf te oefenen en te reinigen. De Collecta van de vigilie van de quatertemperzaterdag in de vasten drukt deze gedachte op compacte wijze uit: "O God, die voor de drie jongelingen de vlammen van het vuur hebt getemperd, verleen goedgunstig, dat het vuur van de zonden ons, uw dienaren, niet vertere." Pius Parsch beschrijft in zijn "Jaar des Heren" de verbinding tussen de quatertemperdagen en de joodse feesten van de grote verzoendag en het loofhuttenfeest. Het eerste duidt op de collectieve schuldbelijdenis en de vergeving naar elkaar en het tweede legt de verbinding met het danken voor de oogst.¹¹

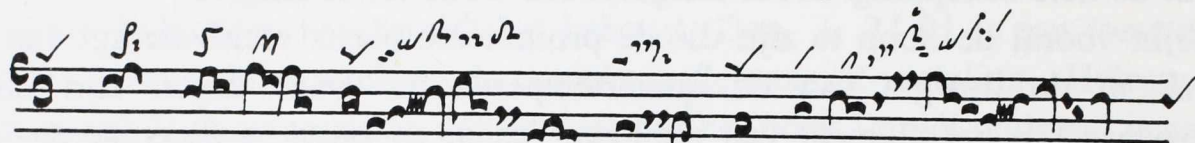
Voor alles wordt het ingrijpen van de Heer bij de jongelingen in de vuuroven beschouwd als een voorafbeelding van het verlossingswerk van Christus. Hiëronymus vergelijkt in zijn commentaar op het boek van de profeet Jona het ingrijpen van de Heer bij de drie jongelingen in de vuuroven met de verhoring van het gebed van Jonas die drie dagen in de buik van de walvis verbleef. Het driedaagse verblijf van Jonas in de walvis wordt door de kerkvaders gezien als een voorafbeelding van de driedaagse dood van Christus en zijn verblijf in het dodenrijk.¹² Christus redt de mens immers van het vuur van de zonden, terwijl de God van Israël redt van het vuur van de heidense koning. De lofzang wordt hiermee een lofzang op het heilswerk van Christus waar op de hoop van de mens gevestigd is. ■

Canticum trium puerorum

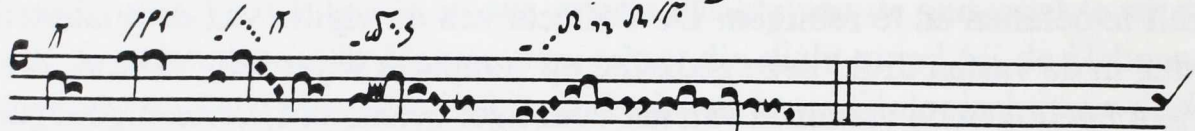
C 32
III/
VIII

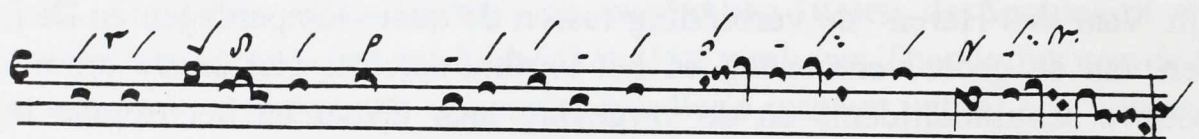
Benedictus es in firmamento coe-li

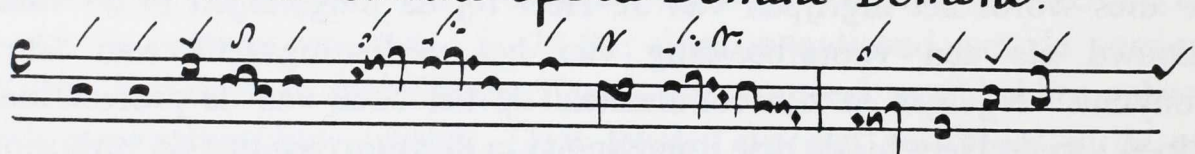
et laudabi-lis et glorio-

sus in sae-cu-la.

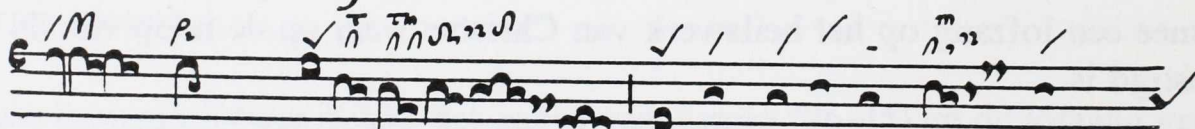
Benedici-te omnia opera Domini Domino.

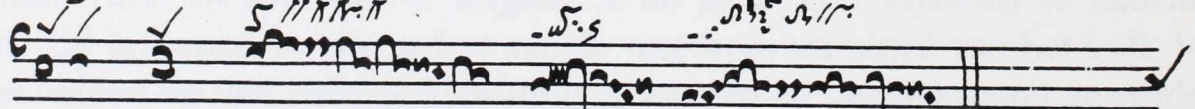
Benedici-te coeli Domino. Benedici-

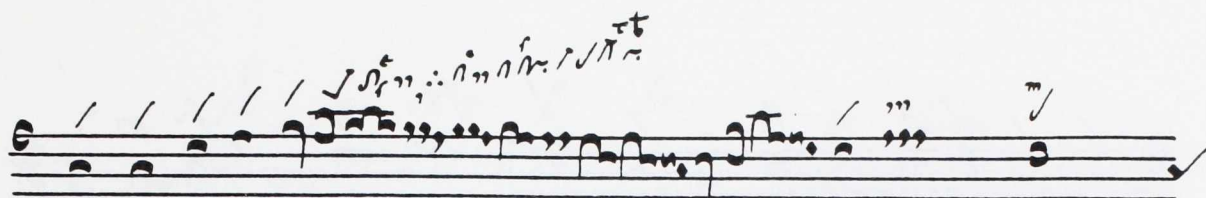
te angeli Do-mi-ni Domino.

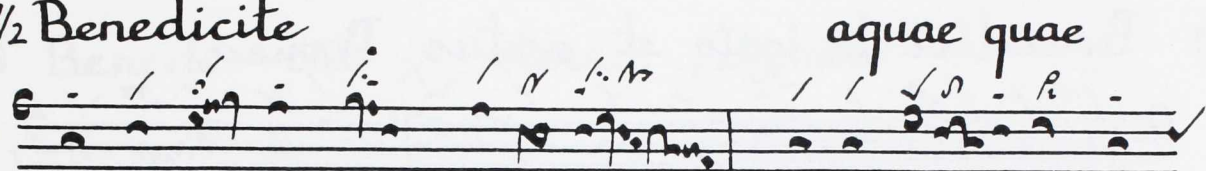
*Hym-num dicite et superexalta-te

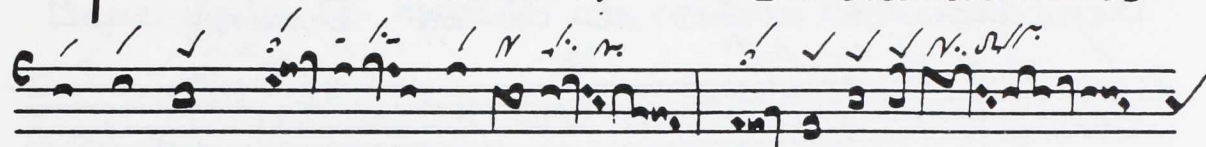
eum in sae-cu-la.

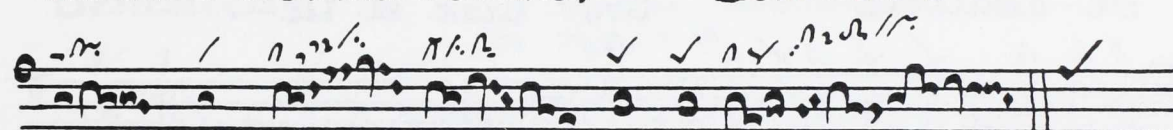
$\forall_2$ Benedicite

super coelos sunt Domino. Benedicite omnes

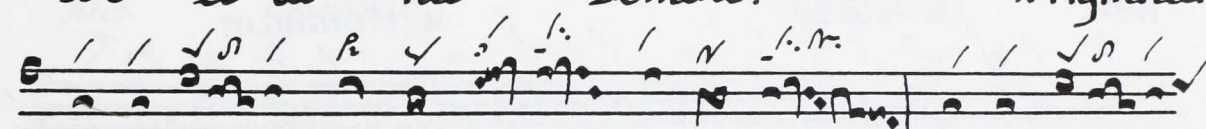

virtutes Domini Domino. Benedicite

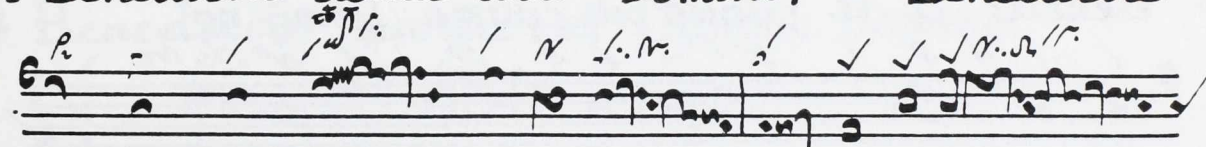

sol et lu- na Domino.

*Hymnum

$\forall_3$ Benedicite stellae coeli Domino. Benedicite

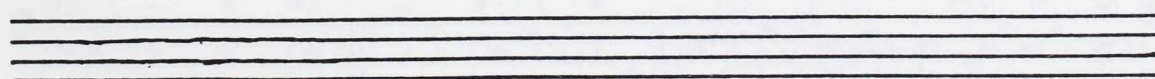

ymber et ros Domino. Benedicite

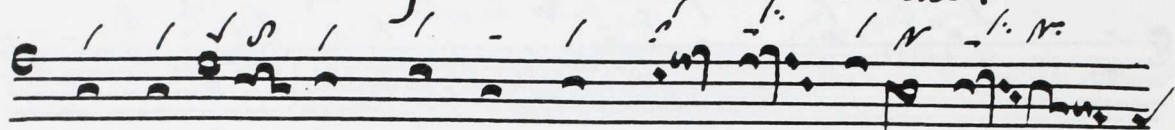
omnes spi-ritus Domino.

*Hymnum

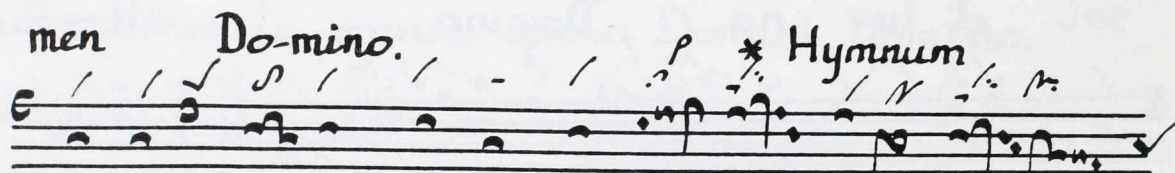
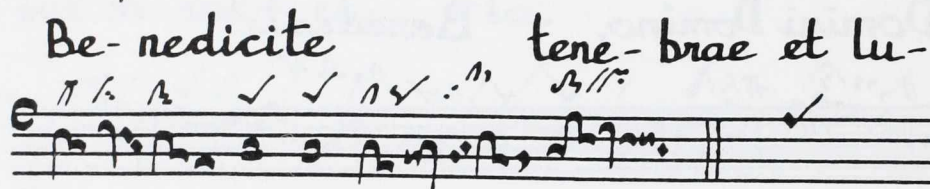
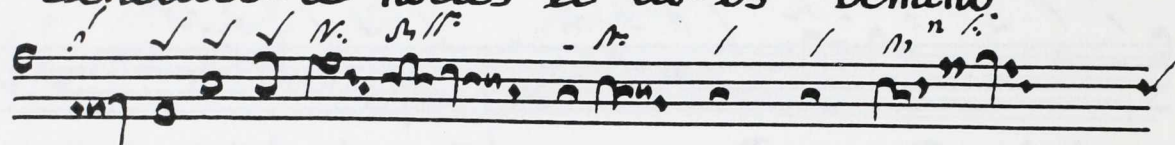

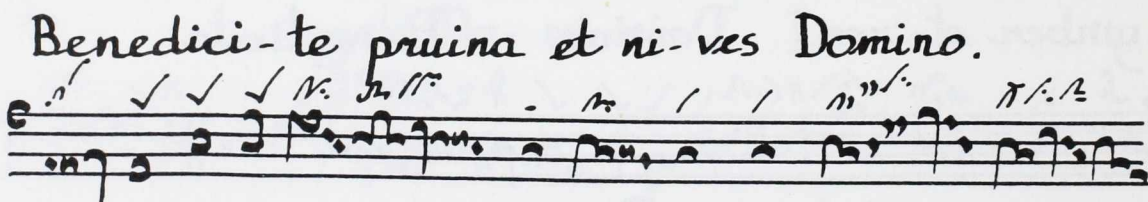
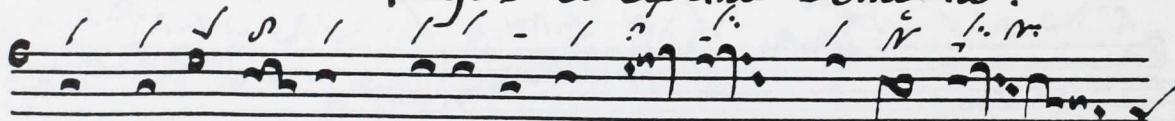
X/4 Benedi-ci-te ignis et aestus Domino.

Benedi-ci-te noctes et di-es Domino.

X/5 Benedi-ci-te frigus et caluma Domi-no.

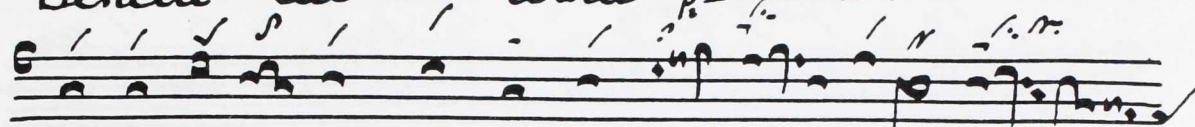

Domino,

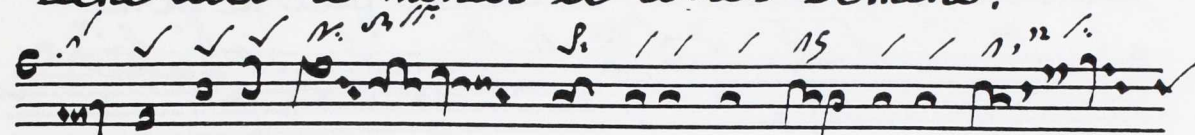
* Hymnum

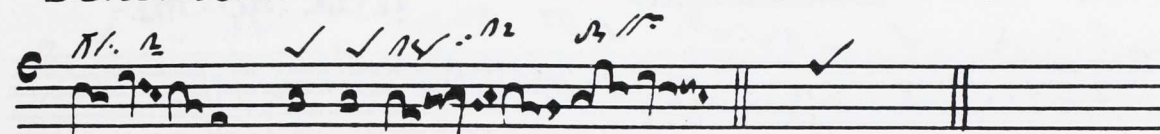
⅞/6 Benedi- cat terra Domino.

Bene-dici-te montes et colles Domino.

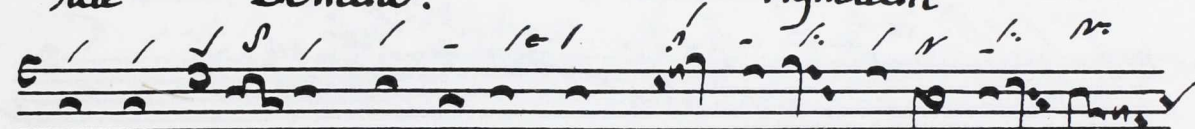

Benedicite omnia nascentia ter-

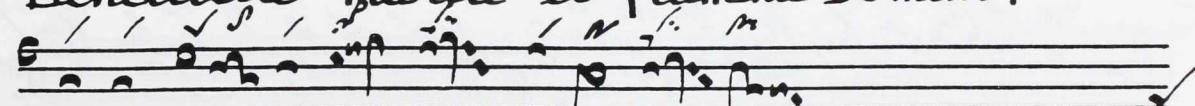

rae Domino.

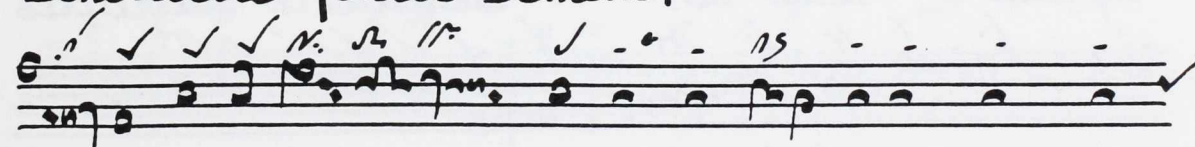
Hymnum

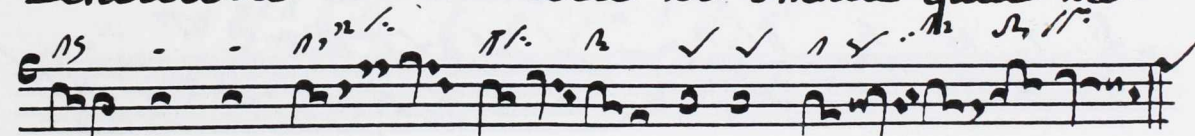
⅞/7 Benedicite maria et flumina Domino.

Benedicite fontes Domino.

Benedicite coele et omnia quae mo-

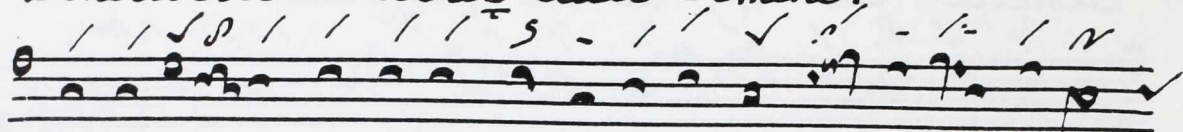

ventur in a- quis Domino.

* Hymn

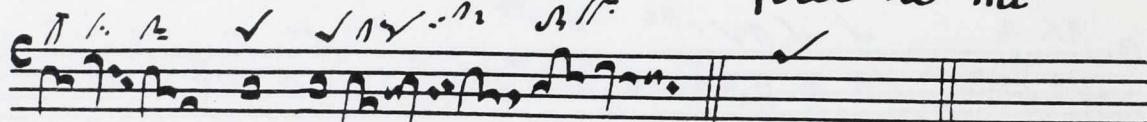
✓8 Benedicite volucres caeli Domino.

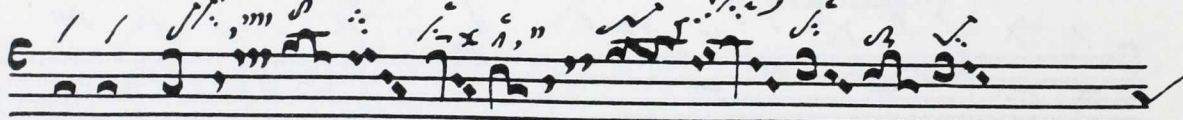
Benedicite bestiae et universa pecora Domi-

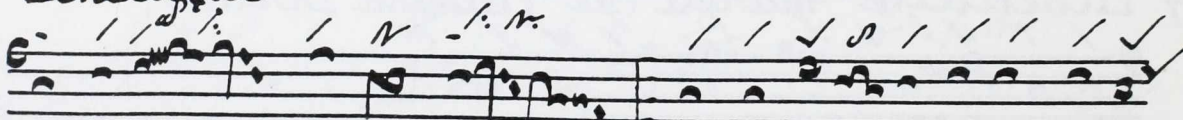
no. Benedicite filii ho-mi-

num Domino. * Hymnum

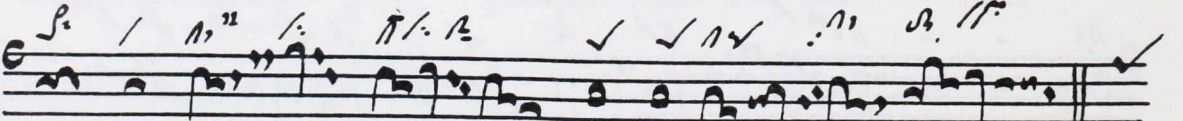
✓9 Benedicite

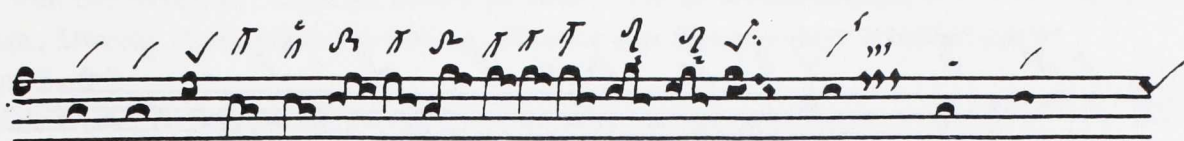
Israel Domi-no. Benedicite sacerdotes

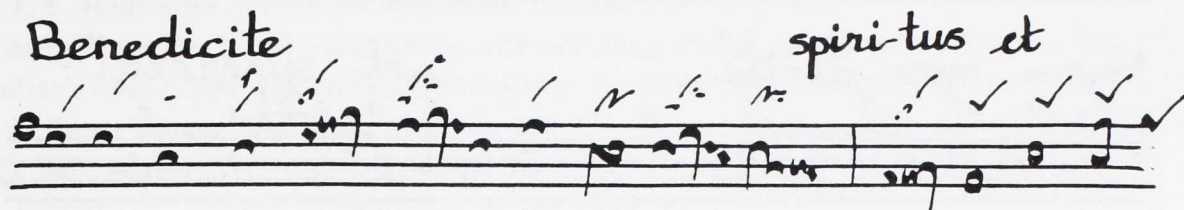
Domini Domi-no. Benedicite

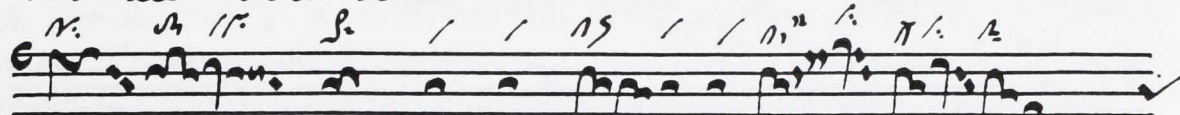
ser-vi Do-mi-ni Domino. * Hymn

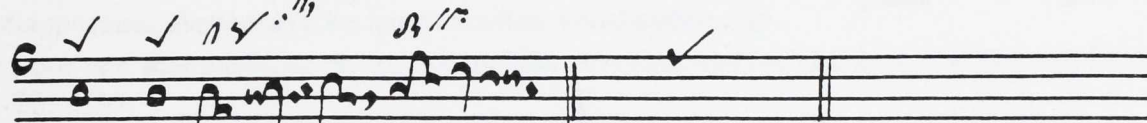
V₁₀ Benedicite

animae iusto-rum Domino Benedi-ci

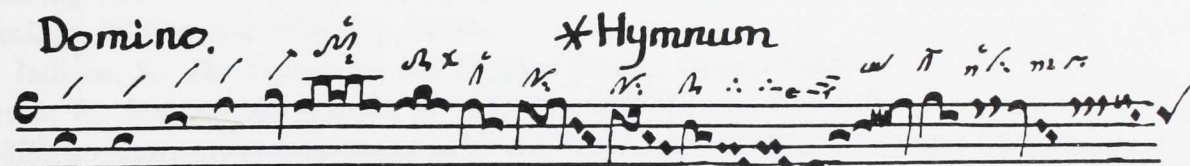

te sancti et humiles corde

Domino.

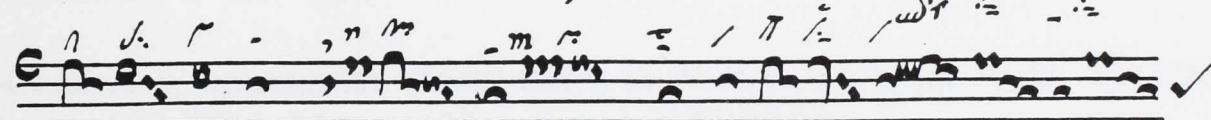
*Hymnum

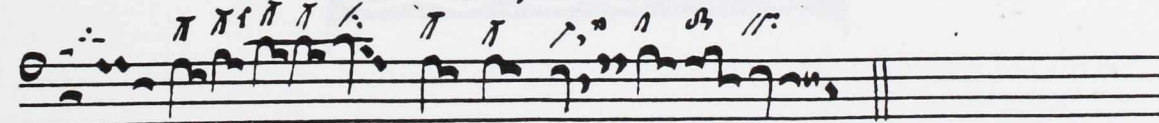
V₁₁ Benedicite

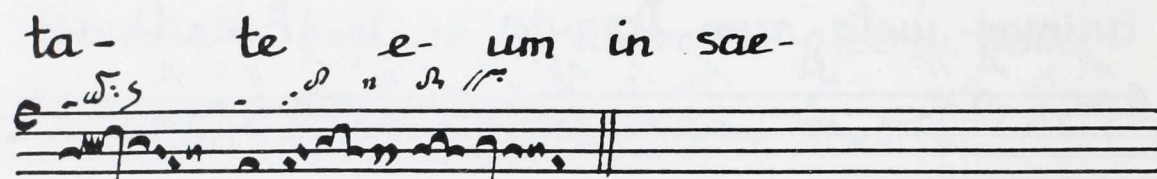
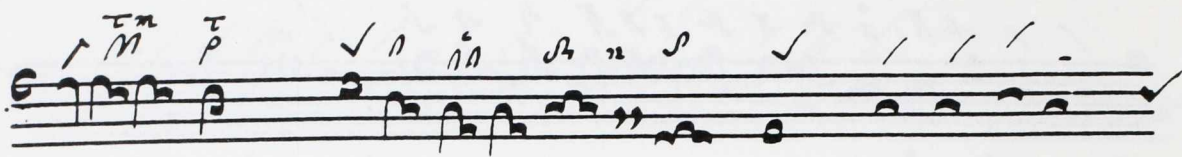
Ana-ni-as, A-

za-ri-as, Misahel

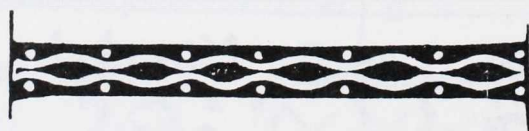

Domino.

cu- la.

7

NOTEN

1. Cf. Van der Meer, F., *Christus oudste gewaad, over de oorspronkelijkheid in de oud-christelijke kunst.*, Utrecht 1948, plaat 14a vòòr p. 69 voor een foto van deze schildering.
2. I Kor 3, 6-9.
3. Leo de Grote, *De jejunio decimi mensis sermo III*, in: *Sources Chrétiennes* Vol. 200, pp. 165-173.
4. Cf. J.A. Jungmann, *Missarum Sollemnia*, Innsbruck 1966 p. 255
5. De melodie uit Bv. VI.34 wordt breed verspreid aangetroffen over de verschillende 'handschriften-families', onder meer ook in: Het Cantatorium van Sankt Gallen SG 359, Einsiedeln 121, Bamberg lit. 6, Sankt Gallen 376, Laon 239, Verdun 759, Roma/Angelica 123, Albi (=Paris, B.N. lat. 776), Montpellier H 159, Graduale van St. Yrieix (= Paris B.N. lat 903), etc.
6. Cf. Ferretti, P., *Estetica Gregoriana.*, Rome 1934, pp. 230-232.
7. A. Gastoué geeft in zijn artikel "Cours théorique et pratique de Plain-Chant Romain" in: *Tribune de S. Gervais* 1903, p. 4. de melodie van de mozarabische versie van het canticum trium puerorum. Helaas geeft hij niet aan uit welke bron de melodie afkomstig is. Waarschijnlijk is deze afkomstig uit vijftiende en zestiende eeuwse diastematische handschriften die de eerste overgeleverde diastematische handschriften zijn van de mozarabische traditie. De oudste handschriften zijn adiastematisch en maken reconstructie van de melodieën dus onmogelijk omdat er geen contemporaine diastematische handschriften voorhanden zijn.
8. Zie voor een schematische en overzichtelijke structuuranalyse van deze lofzang ook Ferretti o.c., pp. 223-230.
9. Vertaling naar: J.T. Nelis, *De boeken van het Oude Testament uit de grondtekst vertaald en uitgelegd.*, Roermond 1954, pp. 51-54.
10. Cf. Jellicoe, S., *The Septuagint and Modern Study.*, Oxford 1968.
11. Parsch, P., *Het jaar des Heren.*, Dl. III, Utrecht 1941, pp. 316-320.
12. Cf. Hiëronymus, *Commentariorum in Ionam Prophetam*, II, 2.3. in: *Corpus Christianorum*, series Latina LXXVI, p. 394., Turnhout 1969.

Programma rond: Cantiek van de drie jongelingen,
uitgevoerd door HARTKERIANA

KRO-Concert + opname zal plaatsvinden in de R.K.-kerk van de H. Michaël te Schalkwijk op vrijdag 10 mei 1996. Aanvang 20.00 uur.

VIERMAAL 'ECCE VENIO'

Marie-Louise Egbers

De liturgie van de Eucharistie kent twee vormen van psalmodie: die met een zelfstandige functie, nl. als meditatiemoment, en die met een begeleidende functie. Tot de eerste categorie behoren de gezangen tussen de lezingen.

De communio binnen de liturgie

In dit artikel gaat het over een gezang, behorende tot de tweede categorie: de communio, en wel in het bijzonder tijdens de Advent.

Deze is één van de handeling-begeleidende gezangen. De handeling is het communiceren van de gelovigen. Ook op twee andere momenten is, of was er vroeger, een processie: allereerst de intocht met als begeleidend gezang de introitus; en vroeger ook het aandragen van de offergaven door het volk met als begeleidend gezang het offertorium. Deze drie worden dan ook processiegezangen genoemd.

In de 4e eeuw is er al sprake van een gezang tijdens het communiceren. Daarvoor wordt dan steeds psalm 33 gekozen. De introitus volgt in het midden van de 5e eeuw.

Het offertorium is in zijn eerste aanzet ook zeer oud. Waarschijnlijk begon men ermee in Noord-Afrika. Dat weten we omdat Augustinus (354-430) deze gewoonte verdedigt tegenover een zekere Hilarius, die er misprijzend over schijnt te spreken. Pas in de 13e eeuw krijgt het offertorium de vorm die wij nu kennen vanuit het Graduale Romanum. Na zoveel eeuwen ja; hoe kan dat?

Heel globaal kan gesteld worden, dat alle bovengenoemde gezangen zich ontwikkeld hebben uit het eenvoudig psalmodiëren van psalmteksten.

Wat de ontwikkeling betreft naar de vormen die wij in het huidige Graduale Romanum vinden, heeft ieder gezang zijn eigen verhaal. Het verhaal betreffende het offertorium is, zoals al bleek, zeer gecompliceerd.

De communio als gezang

De geschiedenis van de communio is veel overzichtelijker. Hier volgt een schets:

- Een psalm wordt alternerend (koorsgewijs; om en om) gezongen;
- Er ontstaat daarbij de behoefte aan een refrein: een zelfstandig klein gezang, antifoon genoemd. De tekst wordt in eerste instantie ontleend aan één van de

verzen van de te zingen psalm;

- De schola gaat het volk vervangen en de antifoon ontwikkelt zich; de psalm blijft wat die was. De communio, als volwaardig, zelfstandig gezang, is geboren en wordt telkens na één of twee psalmverzen herhaald, zolang het communiceren duurt.

Gelukkig staat in het Graduale Romanum van 1974 achter elke communio de bijbehorende psalm weer aangegeven, zodat daarmee een oude traditie is hersteld.

De Adventszondagen en hun communio's

De eerste zondag drukt het vertrouwen van de mens naar zijn God uit en hij smeekt om zijn komst. De gezangen worden ontleend aan de psalmen 24 en 84, die dat vertrouwen vertolken. Zo ook de communio (ps. 84, 13): *De Heer zal welwillendheid geven, en de aarde zal haar vrucht geven.*

Op de tweede zondag roept Johannes de Doper op tot bekering en boetvaardigheid. De communio sluit daarop aan met teksten uit de profeet Baruch (Bar. 5, 5; 4, 36): *Jeruzalem, rij op en sta in den hoge; en zie de blijdschap, die tot u komt van uw God.*

Dit is een belofte voor Jeruzalem maar tegelijkertijd voor de heidenen (introitus: *Ad salvandas gentes*; om de heidenen te redden). Ook kunnen we deze teksten verstaan als het Jeruzalem dat van boven is, en dat vele volken heeft bereikt (God komt uit Sion: graduale). Zowel voor de eerste als voor de tweede zondag bevat de tekst van de communio de belofte van de komst van de Heer.

Voor de derde zondag staat de figuur van Johannes als persoon centraal in de evangeliën van de driejarencyclus: *Niemand is groter dan Johannes*, zegt Christus in het A-jaar. *Wie zijt Gij?* vragen de mensen rondom Hem in het B-jaar. *Na mij komt...* en... *ik ben niet waardig...* getuigt Johannes in het C-jaar.

Na mij komt...: bij die belofte sluit de communio aan met een variant op Jesaja 35, 4: *Zegt, kleinmoedigen, weest sterk en wilt niet vrezen. Zie onze God zal komen en Hij zal ons redden.* Wederom een belofte van zijn komst.

De hele Advent zit geklemd tussen: *Ad te levavi* ↑ als gebed van de mens tot God en *Rorate caeli* ↓ als vervulling van dat verlangen. Dit laatste is de heersende gedachte van de vierde zondag.

Nabij is de Heer zingen we in het graduale. Nabij ook door de vrouw, die de Heer baart. De evangeliëperikopen van alle drie jaren draaien om dit gegeven. Het offertorium herhaalt de woorden van de engel Gabriël uit het evangelie van het B-jaar. Maar ieder jaar krijgen we in de communio de bevestiging: *Zie de maagd zal ontvangen en een Zoon baren; en zijn naam zal zijn: Emmanuel.* De meest directe belofte: God met ons.

De muzikaliteit van de vier communio's

Antifonen zijn originele composities. Dat wil zeggen dat ze gecomponeerd zijn vanuit de desbetreffende tekst, met als gevolg een perfecte eenheid tussen tekst en melodie.

Het tweede dat we kunnen waarnemen is de eenvoud van compositie: Het zijn korte gezangen die syllabisch-oligotoon getoonzet zijn. Dat laatste wil zeggen: op iedere lettergreep komen slechts één of weinig tonen voor. Het meest interessant is de eerste waarneming: hoe gedragen tekst en melodie zich ten opzichte van elkaar?

CO. I
RBAKS

Ps. 84, 13

D O-mi- nus * da- bit be- nigni- tá- tē m : et

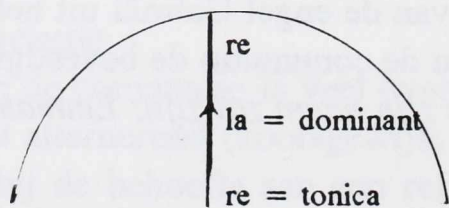
ter- ra no-stra da- bit fructum su- um.

Het eerste dat opvalt in de communio *Dominus* is de prachtige melodische boog, die zich over de hele communio heen koepelt als een volmaakt voorbeeld van de eerste modus (een re-modus). Halverwege blijft hij hoog op de dominant la hangen, om in een even sierlijke beweging op zijn basis re neer te komen.

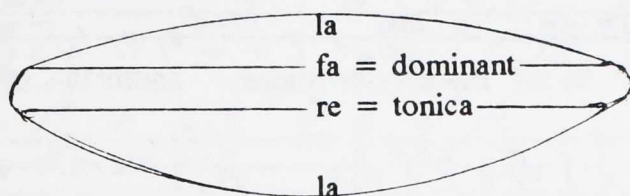
Prachtig is dan te zien, dat het hoogtepunt bereikt wordt op 'benignitatem' (goedheid, welwillendheid). Die goedheid wordt ons geschonken vanuit de hemel (hoog op de dominant) en de aarde beantwoordt die (laag op de tonica) met haar vrucht: typisch middeleeuwse uitdrukingskracht.

De tweemaal 'dabit' bereidt deze twee kernwoorden 'benignitatem' en 'fructum' op twee verschillende manieren voor: de eerste keer door een krachtige bivruga, die de beweging aanzet; de tweede keer door een sierlijk melisme, dat de spanning naar het vervolg nog even vasthoudt.

Een tweede modus werkt uit de aard van haar wetmatigheid met andere middelen. Kan de eerste modus vanuit zijn tonica zich omhoog stuwten over de dominant heen,

de tonica van de tweede modus moet het doen met een middenpositie, waardoor de beweging meer cirkelend wordt.

Bij allebei is de re tonica, maar met een volkomen verschillend melodische beweging.

CO. II
RBLKS

L 40
E 4

Bar. 5, 5; 4, 36

E- rú-sa- lem * surge, et sta in excélsó :

et vi- de iu-cun-di-tá- tem, quæ vé-ni- et ti-

bi á De- o tu- o.

Als we dit bedenken, zien we dat de intonatie van de *communio Ierusalem surge* zijn mogelijkheden maximaal uitbuit. De functie van de dominant fa ligt er niet om. Door de toename in kracht kan deze 'surge' opstuwten naar de la, waardoor het effect ontstaat, waar de tekst om vraagt. In het daarop volgende melodiefragment staat niet de terts fa-re centraal. De sol neemt graag de functie van tenor (dragende toon) over. Dat zien we dan geschieden in 'et sta in excelso' (en sta in den hoge!) en ook in het tweede deel van de volgende zin, waardoor er een melodisch parallellisme tussen deze twee zinnen ontstaat.

Het is 'iucunditatem', de blijdschap, de Heer zelf, die Jeruzalem verwacht. Prachtig wendt het ritmisch-melodisch gegeven zich naar het belangrijkste woord van deze tweede zin. Allereerst wijst de liquescerende noot op een zorgvuldige uitspraak van de 'n'. Daarna, over de lettergreep 'di' heen, zetten we de eerste noot van 'ta' voorzichtig maar krachtig neer - ik bedoel: zonder plof - om hem dan impuls te laten zijn voor de beweging van de torculus resupinus, die gericht is op de laatste noot. Deze is dan de schakel ter verbinding van de slotlettergreep, waarbij de spanning naar 'quæ' vastgehouden moet worden... tot de laatste noot van de *communio* toe.

CO. VII
RBCKS

D

Cf. Is. 35, 4

L12
E 9

l-ci- tè : * Pū-sil- lā- nimes confortá- mi-
ni, et nō- lī- te timē- re : ec- cē Dē- us noster
vē-ni- et, et salvá- bit {nos.
vos

In zeker opzicht kan de communio *Dicite* vergeleken worden met de communio *Dominus* van de eerste zondag. Eenzelfde opbouw van modus, maar dan met andere toonsverhoudingen, nl. die van de 7e modus.

Het gevolg is een krachtige beweging over de dominant heen, die zijn hoogtepunt vindt in 'confortamini' - weest sterk - en zijn ontspanning in 'et nolite timere' - en wilt niet vrezen - op de mediant si.

De tweemaal salicus op 'pusillanimes' zijn in die opgang zeer belangrijk.

Zowel in het handschrift van Laon als in dat van Einsiedeln² is te zien, dat de tweede salicus moet zijn: do-do-re, in plaats van si-do-re. Laon schrijft namelijk $\dot{\cdot}\dot{\cdot}$ en niet $\dot{\cdot}\dot{\cdot}$ en

Einsiedeln (E) plaatst een 'e' tussen deze salicus en de voorafgaande, zoals we dat ook zien tussen de eerste salicus en de voorafgaande tractulus³.

Na zo'n overweldigende climax, eigen aan de 7e modus, is het niet eenvoudig om ook in de tweede zin, die reciterend op de tenor aanvangt, de juiste spanning vast te houden. Laat daarbij de mogelijkheden die de pes quadratus op 'veniet' en de salicus op 'et' bieden, niet onbenut.

Gezaghebbende handschriften zoals die uit Beneventum (Zuid-Italië) en Albi (Zuid-Frankrijk)⁴, wijken nogal af van het melodisch gegeven zoals dat genoteerd is in het Graduale Romanum, betreffende de communio *Ecce virgo* van de vierde zondag.

Met name boven het kernwoord 'pariet' geeft Beneventum na de re een kwintval naar de sol. In het Graduale Triplex wordt dat bevestigd door de neumletter 'e' tussen de lettergrepen 'pa' en 'ri' in E. Wanneer we beide versies (die met een la

CO. I
RBCKS

E

Is. 7, 14

L 14
E 13

C-ce virgo concí-pi-et, et pá-ri-et
fí-li-um: et vo-cá-bi-tur no-men e-ius
Em-má-nu-el. T. P. Alle-lú-ia.

en die met een sol) achter elkaar zingen, merken we, hoeveel krachtiger dit woord komt te staan met deze gerestitueerde sol. Andere restituties waar Beneventum en Albi met elkaar overeenstemmen zijn de volgende:

- ecce: do-fa-mi (zie in E. de z bij de torculus)⁵;
- concipiet: re-mi (zie in E. de 'e');
- concipiet: sol-mi.

Door de wijzigingen op 'concipiet' en 'pariet' krijgt de sol als dominant, naast de la, nog iets meer zeggingskracht.

De 1e modus, waarin dit gezang staat, kwam al ter sprake in verband met de *communio Dominus*.

nomén e us emmanuél. ps. 6. ecce uirgo conce-
pit & par- t& fil-ium & uocabitur nomén e us hém ma-
nuél.
It. vi. Ina.
(Bv. II: 54)

Nu 'concipiet' blijkt te beginnen met een re, krijgt de intonatie een veel natuurlijker aansluiting en zet de beweging zich van het begin af door. (Wat één toon al doen kan!)

Het eerste accent van het gezang is 'vírgo'; de sol wordt bereikt. Het tweede accent

is 'concípiet'; de la wordt bereikt. De aansluiting naar 'et' is nu identiek met de vorige. Maar nu gaat het gebeuren: een volledig octaaf wordt bereikt boven 'et pariet', daar is geen twijfel over mogelijk. Immers, de top wordt genoteerd met een liquescerende pes quassus, die in zijn tweede noot (de re) alle opgebouwde spanning opvangt, in tegenstelling tot een traditionele uitvoeringspraktijk, die naar een dubbele do voert. De eerste zin blijft hangen op de dominant la. Van daaruit wordt heel sierlijk, maar wel met kracht (zie de accentvoorbereidende bivirga op 'vocábitur') de spanning gaande houden, wie toch wel dat Kind is, wiens komst zo snel aanstaande is.

De belofte, gedaan in de vorige drie communio's, schijnt nu wel zeer direct in vervulling te gaan. De introitus van dit misformulier noemt dat kind Salvator, redder. Hier, aan het eind van de viering, is het niemand anders dan 'God met ons'. De accentlettergreep van Emmánuel licht de modus nog even in zijn kern volledig op (re → la) om die daarna neer te zetten op zijn grondtoon: Hij komt, Emmánuel. ■

NOTEN

1. Ecce venio; betekenis: ik kom (Ps. 39 (40), 8).
2. Zie notenbeeld: Laon boven de kwadraatnotatie, Einsiedeln eronder.
3. e = equaliter (gelijke hoogte).
4. Bv. VI.34 en Paris, BN lat. 776.
5. z = inferius (laag).

LITERATUUR

1. Het Gregoriaans: 'basiscursus' en 'tonen en modi'. Alberto Turco (vertaling door Dr. A.C. Vernooy), Utrecht 1993.
2. De Lof Gods geef ik stem: deel II - 1: Het Gregoriaans. Mgr. drs J. Valkestijn. Baarn (1993).
3. Confessio et Pulchritudo - deel I. Dom Nicolaas Boer o.s.b. Rotterdam (1952).

PAROCHIETOCHT III:

Ger van der Laan

In het kader van onze zoektocht naar het functioneren van het gregoriaans in hedendaagse liturgievieringen, was ik in gesprek met pastor J.B. te Velde in Leeuwarden.

De structuur van wat in een huis-aan-huis-blaadje wordt genoemd 'De R.K. Kerk in Leeuwarden' is duidelijk eigentijds. Hoewel er vier katholieke kerken zijn, is er slechts een parochie, opgedeeld in acht wijken die de hele stad bestrijken. Werkgroepen zijn voor de hele parochie actief. Contactpersonen daarin zorgen voor de binding met de eigen wijk of kerk. Per weekend komen er gemiddeld zo'n 1000 mensen naar de kerk, verdeeld over zes vieringen.

Sinds oktober 1993 beschikt de parochie over het 'Titus Brandsma Huis' waar het parochieel bureau is gevestigd. Daarnaast zijn er vergaderzalen en een bibliotheek. Ook een kapel voor gebed en meditatie ontbreekt niet. Door deze parochie-opzet hoeven veel bestuurlijke taken niet op wijkniveau te worden geregeld en kan er veel energie besteed worden aan catechese, liturgie en diaconie.

Het pastorale team bestaat uit twee priesters, een (part-time beschikbare) diaken en een pastoraal werkster. Elke pastor heeft een speciale binding met een of meer wijken en kerken. Daarnaast assisteren de pastores in kerken in de omgeving. Ook in Friesland is het daarom noodzakelijk dat leken voorgaan in de vieringen.

'En dat alles', zegt pastor te Velde, 'leidt natuurlijk tot een grote pluriformiteit.' Naast de eucharistievieringen zijn er vele andere vormen van liturgie, zoals woord- en communieviering, gebedsdienst, boeteviering, vesperdienst, avondwake en uitvaart. Dikwijls is er een koor, ook wel eens alleen een organist. Elke kerk heeft een goed pijporgel en een piano. Dus er kan veel.

Worden koren en lectoren actief betrokken bij de liturgie, ook vooraf?

De meeste vieringen worden goed voorbereid tijdens regelmatig overleg tussen pastores, leden van liturgiegroepen en koren. Liturgie is immers iets van de gemeenschap. Toch is het allemaal niet zo eenvoudig. Door tijdgebrek zoekt de pastor voor een eenvoudige viering vaak zelf de te zingen liederen uit. En bij de uitwerking van de preek gaan de gedachten wel eens een andere kant op dan verwacht bij het kiezen van de liederen (waarvoor men vaak al weken geleden bij elkaar was). 'Soms zou ik willen dat ik niet meer dan een kerk en een gemeenschap had' verzucht de pastor, 'dan kon je de dingen wat rustiger doen.'

Worden er misboekjes of stencils gebruikt met de teksten van lezingen en liederen die door het koor gezongen worden?

Er worden geen misboekjes gebruikt zoals bijvoorbeeld Gooi en Sticht die uitgeeft. Alleen voor grote feesten worden eigen stencils gemaakt. Pastor te Velde is namelijk van mening dat de liturgie door voorgedrukte teksten al gauw iets van zijn directheid verliest. De gelovigen zullen al gauw geneigd zijn om te controleren of de lezingen wel goed worden voorgelezen zonder dat de inhoud van de teksten werkelijk tot ze doordringt.

Een lector moet de kans krijgen om contact te maken met zijn publiek. Door goed te lezen zal hij een goede luisterhouding moeten afdwingen. Het functioneren van de lector wordt daarmee dus heel belangrijk.

Pastor te Velde prijst zich gelukkig met de goede lectoren in zijn parochie maar vindt wel dat een parochie moet zorgen voor goede en regelmatige training van deze mensen.

Voor de liederen wordt gebruik gemaakt van de bundel *Gezangen voor Liturgie*. Daardoor zijn de liedteksten vaak wel beschikbaar. En op de koren rust natuurlijk de taak om niet alleen mooi, maar ook verstaanbaar te zingen. En dat blijkt mogelijk in de praktijk.

Welke rol speelt zang in de liturgie?

Pastor te Velde heeft hierover een duidelijke visie. Er zijn eigenlijk drie manieren waarop zang in de liturgie functioneert:

1 Samenzang

Samenzang van de gemeenschap heeft in de liturgie een legitieme plaats. Pastor te Velde wil het dan ook graag stimuleren. Hij denkt dan aan de manier waarop in de Anglicaanse traditie wordt omgegaan met hymnen. Iedereen zingt daar ook mee,

iets wat bij ons nog lang niet het geval is en waar we toch naar toe moeten. Naast coupletliederen zijn ook acclamaties een vorm van samenzang. Ze kunnen overal in de viering een plaats hebben (evangelie, voorbeden, consecratie). Acclamaties maken een viering ook tot een dialogisch gebeuren. Mensen moeten zich, ook daarbij, uitgenodigd voelen om mee te zingen.

2 Beurtzang

Bij deze zangpraktijk gaat het om 'een op elkaar inspringen' van koor en gemeenschap. Antwoordpsalmen, maar ook andere liederen met refrein, lenen zich er toe. De ene groep zingt een stuk en de andere sluit daar op aan. Zo krijg je een afwisseling van koorzang en samenzang. Daar moet een zekere dynamiek en vlotheid aan te pas komen, een zekere actiebereidheid ook. Het Tweede Vaticaans Concilie vraagt daar ook om. Het pleit voor een actieve participatie (vooral bedoeld op het geestelijk vlak, maar dat mag zich best manifesteren bij het zingen). De dialoog, woord en antwoord dus, is een heel waardevol aspect van het zingen. Mensen beseffen zo dat de gemeenschap een belangrijke rol speelt in de liturgie.

3 Solozang van koor

Koorzang kan sfeer scheppen en inspireren bij bezinning en meditatie en is op die manier ook weer heel waardevol. Offerande en communie zijn daarvoor geschikte momenten. Ook Kyrie, Sanctus en Agnus Dei, eigenlijk bedoeld voor het volk, kunnen best eens door het koor gezongen worden. Er gelden wat dat betreft voor pastor te Velde geen ijzeren wetten. Een goed evenwicht tussen deze verschillende vormen van zingen maakt de liturgie tot een afwisselend en dynamisch gebeuren. Je moet oppassen dat je niet een van drie verwaarloost. Liturgie verarmt als een koor te veel aandacht eist of als er alleen volkszang is met liederen.

Hoe vindt gregoriaans nu een plaats in dit geheel?

Dat is heel verschillend in de Titus Brandsma Parochie. Veel van het gregoriaanse repertoire is bij de mensen onbekend, maar er zijn ook gezangen die redelijk bekend en geliefd zijn. Die zijn ook vaak diep verankerd in de liturgische devotie van mensen. Vooral de wat oudere parochianen zingen ze graag. Daarom moet je die gezangen in ere houden. Je kunt ze heel goed een plaats geven in de vieringen. Denk aan een achtste mis, een Rorate in de Advent, een Salve Regina en een Magnificat in een Mariaviering. Het is ook duidelijk een vorm van liturgische beleving en er kan behoorlijk worden meegezongen. In alle kerken zingen de gewone koren en/of het volk een enkele keer dit gregoriaans. Pastor te Velde noemt het een soort minimum functie van het gregoriaans.

Daarnaast worden in zo'n viering Nederlandse liederen gezongen. Je hoeft daarin niet puriteins te zijn. Niet alles hoeft per sé in eenzelfde taal gezongen te worden. Je hebt ook echt geen meerstemmige Latijnse mis nodig om Credo III te kunnen zingen.

Daarnaast heeft Leeuwarden een heel goede Gregoriaanse Schola die zingt volgens de nieuwe semiologische inzichten, onder leiding van Gerrit Hulsink. De schola zing in heel Friesland en gemiddeld eens per maand wordt een viering verzorgd in Leeuwarden. Omdat de parochie vier kerken heeft, komt dat praktisch neer op hoogstens twee keer per seizoen per kerk. 'En daar bouw je natuurlijk geen gregoriaanse cultuur mee op' zegt pastor te Velde, 'het is meer een incident.' Het zijn wel altijd heel feestelijke vieringen waarin vrijwel alles gregoriaans wordt gezongen.

Hoewel de schola bij voorkeur zingt in een eucharistieviering, werkt zij ook wel mee aan een woord- en communiedienst. Er wordt dan heel creatief gekeken naar de mogelijkheden die er zijn voor zowel vaste als propriumgezangen.

Friesland kent ook een afdeling van de Vereniging voor Latijnse Liturgie. Eens per maand op een vrijdagavond gaat pastor te Velde voor in een volledig Latijnse viering. De lezingen, preek en voorbeden worden gezegd in het Nederlands, al het overige wordt gezongen in het Latijn. Er is een kleine, gemengde schola van wat jongere mensen speciaal voor deze vieringen. Gemiddeld zitten er zo'n vijftig mensen in de kerk die afkomstig zijn uit de hele provincie en natuurlijk ook wel uit Leeuwarden.

Pastor te Velde heeft deze vieringen bewust buiten die van de parochie gehouden omdat ze toch wat meer voor een heel speciale groep van 'fijnproevers' bedoeld zijn. Hij vindt het overigens een goede zaak dat er een vereniging is die een oud cultuurgoed helpt in stand te houden waarvoor nog duidelijk belangstelling bestaat.

Wordt er ook gregoriaans gezongen in de vesperdiensten?

Afgezien van een gregoriaanse Maria-antifoon aan het eind, worden alleen nederlandse psalmtteksten gezongen uit het getijdenboek. Het betreft eigentijdse composities waarbij echter wel is gekeken naar de gregoriaanse traditie. Er wordt bijvoorbeeld gebruik gemaakt van reciteertonen.

Pastor te Velde hecht groot belang aan een goede vormgeving van getijdenvieringen. Hij maakt er dan ook veel werk van. Over enige tijd zullen er bij het diocesaan centrum van het bisdom Groningen twee boekjes verschijnen waaraan hij heeft meegewerkt. Het eerste gaat in op het belang van de getijdenviering als

alternatief voor een eucharistieviering. Het tweede bevat een aantal uitgewerkte vesperdiensten.

Worden de gregoriaanse teksten ook functioneel gebruikt?

Bij een gregoriaanse liturgie kies je al gauw voor de gezangen van het proprium. Er wordt altijd gezorgd voor vertalingen en je hoopt dan dat de mensen daar wat mee bezig zijn. Maar er is lang niet altijd een duidelijk verband tussen die teksten en de lezingen. En je kunt ook niet altijd alles gebruiken wat wordt aangedragen. Je moet liturgie misschien ook niet al te strak willen beperken tot die ene bepaalde lijn of gedachte die je voor ogen staat. Er moet toch ook iets van mysterie gevierd worden.

Wat bedoelt u met het woord mysterie?

'Kijk' zegt pastor te Velde, 'dan komen we op het terrein van het theologisch nadenken over wat liturgie is.' In de liturgie vieren we de aanwezigheid van die geheimenissvolle God zoals die, in Christus, naar de mensen toegekomen is en met de mensen samen wil zijn. In de bijbel wordt het woord mysterie al in die zin gebruikt: het plan dat God heeft met de mensen en de wereld, het plan ook dat in Christus zijn uitvoering vindt. De katholieke liturgie heeft daar een heel directe, maar toch ook mysterieuze verbondenheid mee via gebed, gezang, schriftlezing, verkondiging en natuurlijk in heel sterke mate via de eucharistie. Dat is de grote waarde van liturgie.

Je moet liturgie dus ook beslist niet willen veranderen in een pure bezinningsbijeenkomst, hoe belangrijk dat aspect ook is. Het is veel meer een dialogisch gebeuren: in de liturgie mogen wij de signalen van Gods nabijheid ontvangen en erop reageren. Zo wordt het dus een ontmoeting en dat op een mysterieuze manier. En die ontmoeting kun je alleen in geloof vieren.

Mensen die al sinds jaren niet meer in de kerk zijn geweest, missen dat gevoel. Ze zien een viering vaak als een soort voorstelling en vinden daar dan van alles niet goed aan, niet boeiend, geen goeie preek, en zo meer. Bij een ontmoeting gaat het echter om een wederkerige betrokkenheid. 'Aan dat aspect van wederkerigheid moeten we ook meer aandacht besteden' vindt de pastor.

Het Tweede Vaticaans Concilie heeft het over actieve deelname. Daarbij gaat het niet zozeer om fysieke activiteiten, zoals lezen, zingen, de tafel klaarmaken. Het gaat om een innerlijke gerichtheid op de Heer zelf. Dat is de kern van een liturgische houding. En vanuit die instelling kom je tot een uiterlijke actieve deelname, zoals gaan staan bij het evangelie en het zingen van een acclamatie na het evangelie. De voorganger zal het evangelieboek omhoog houden en het kussen,

omdat hij het woord van God kostbaar vindt en er blij mee is. Wij Nederlanders vinden dat al gauw overdreven. Maar in feite heeft het te maken met tekens en gebaren waarmee je je innerlijke betrokkenheid vorm geeft.

Hoewel de persoonlijke ontmoeting met God het belangrijkste is, gaat het in de liturgie toch ook om een dialoog tussen de gemeenschap en God. Bij het ontwikkelen van de persoonlijke relatie met God help je elkaar. Je draagt elkaar in geloof. Samen probeer je het woord van God te verstaan, samen wil je Christus ontmoeten. Zo ontstaat een duidelijk sociaal gebeuren.

'Maar het persoonlijke vind ik wel heel erg belangrijk' zegt pastor te Velde. 'Ik merk dat dat ook wat te weinig gecultiveerd is. Je hebt toch een persoonlijk verhaal, een persoonlijke opdracht'.

Het gaat erom dat de mensen hun eigen spirituele beleving koppelen aan en verbinden met de liturgische handeling. Denk aan de offerande waarbij je je eigen leven kunt voegen bij de gaven van brood en wijn die de gemeenschap aanbiedt aan God. Dat persoonlijke zal meer gestimuleerd moeten worden, want ook daarin is veel slijtage.

Gaat het bij liturgie voor alles om de eucharistie of zijn ook andere zaken van belang?

'Ik voel de eucharistie wel als de kern' zegt pastor te Velde, 'maar er zijn eigenlijk twee hoogtepunten in de liturgie. Woorddienst en tafeldienst hebben beide hun eigen identiteit en dynamiek'.

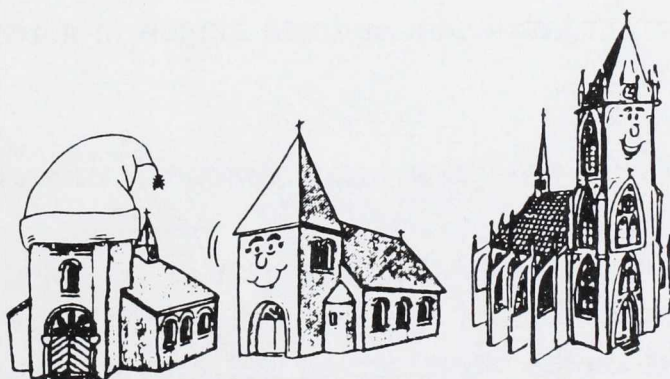
Voor het concilie werd het eerste deel van de mis, de 'voormis', alleen gezien als een aanloop naar waar het in feite om ging, de eucharistie. Het woord van God wordt in die visie toch ernstig onrecht aangedaan. De woorddienst heeft een eigen waarde. We komen samen om ons open te stellen voor de Schrift, het woord van God. Je kunt de woorddienst ook los zien. Dat is de belangrijke bijdrage van de reformatie. Wij katholieken zouden daar best eens een voorbeeld aan kunnen nemen. Van de andere kant is pastor te Velde heel blij met de eucharistie. 'Ik vind dat de grote bijdrage van de katholieke kerk aan de oecumene en aan de wereld' zegt hij. 'Het is de grootste gave van Christus aan zijn kerk en die gave is in de katholieke traditie heel goed bewaard gebleven'.

Hoe waarderen de mensen het gregoriaans?

Voor de schola van Gerrit Hulsink wordt heel erg gewaardeerd, maar waarschijnlijk meer om de goede koorklank dan om de nieuwe visie op gregoriaans.

Het gevoel voor gregoriaans is overigens bij steeds minder mensen aanwezig, denkt

pastor te Velde. Het aantal kerkgangers is immers de laatste decennia sterk teruggelopen. Daarbij komt dat vooral jongere mensen zich dikwijls speciaal betrokken voelen bij een bepaalde vorm van liturgie zoals vieringen met een jongerenkoor en gezinsvieringen. Van andere liturgievormen weten ze eigenlijk niets en dus ook niet van gregoriaans. De groep mensen die uit zichzelf belangstelling heeft voor gregoriaans is daardoor eigenlijk heel klein. Daarom moet je heel zorgvuldig zijn in de afweging wanneer je wel gregoriaans kunt gebruiken en wanneer niet. Belangrijk is ook dat de mensen de oude vertrouwde gezangen kunnen blijven meezingen, ondanks gewijzigde inzichten wat betreft de uitvoeringswijze. Anders plaats je het gregoriaans misschien nog sterker in een isolement. ■

UIT HET KOOR GEKLAPT

VROUWENSCHOLA CANTA FEMINA

Een nieuwe loot aan de stam

Jacqueline Elemans

Hoe is Cantata Femina ontstaan?

Ik hoorde de semiologische benadering van het gregoriaans voor het eerst op een Kurt Thomas-cursus. Wie het was weet ik niet meer, maar een zanger zong daar een solistisch gezang zo mooi en expressief dat ik erdoor werd gegrepen en dacht: wanneer hier in Nederland een cursus voor komt, wil ik daarheen.

Ik heb er een paar jaar op moeten wachten, maar die cursus kwam er inderdaad: de specialisatie-opleiding in Utrecht, georganiseerd door de SNK en onder leiding van Marie-Louise Egbers. Een wereld ging voor mij open.

Maar dirigeren leer je alleen in de praktijk, dus had ik een oefenchoor nodig. Ik heb geadverteerd in de krant en kreeg dertien reacties. Daarmee zijn we in april 1993 van start gegaan.

Wat voor reacties waren dat?

De leden van Cantata Femina (CF) komen uit allerlei hoeken van de maatschappij. Enkelen zijn katholiek, anderen hervormd of gereformeerd, weer anderen onkerkelijk, maar allemaal geïnteresseerd in de spirituele dimensie. Sommigen van ons hebben nog nooit eerder gezongen, anderen zingen in gerenommeerde koren, het is een kleurrijke groep.

Gregoriaans wordt toch vaak een mannenzaak genoemd, waarom werk je speciaal met vrouwen?

Ik weet, denk ik, wat je bedoelt. Bij onze laatste presentatie kregen wij als commentaar terug dat het heel mooi was geweest, maar dat de 'sigarenlucht' had ontbroken. Blijkbaar associeren veel mensen het gregoriaans met een bepaalde cultuur, en kijkt men vreemd op wanneer het buiten die sfeer tot klinken komt.

In eerste instantie koos ik voor een vrouwenschola op grond van een negatief argument. Hier in Alkmaar wordt nog wel in enkele kerken gregoriaans gezongen, maar op de oude manier. Ik voorzag voor mezelf grote problemen om een bestaande schola 'om te turnen', wanneer ik zelf het vak nog zou moeten leren. Mensen die al jaren volgens een bepaalde interpretatie zingen overtuig je immers niet makkelijk dat het ook anders kan. Voor een nieuwe vrouwenschola zou dat

probleem niet bestaan.

Een beter en positief argument is dat een scholaleider naar mijn mening niet 'voor', buiten de schola staat, maar een actief zingend lid behoort te zijn. In een mannenschola zou ik als vrouw niet actief kunnen meezingen.

Is je schola verbonden aan een parochie?

Omdat we begonnen zijn als een oefenproject hebben we geen contact gezocht met een parochie. We zouden dan direct gebonden worden in organisatorische en liturgische kaders, terwijl wij nu op een vrije ontdekkingstocht kunnen gaan. Het eerste jaar hebben we ook niet volgens een bepaalde orde van dienst gewerkt, maar gezongen wat ons voor de mond kwam.

Hoe heb je dat aangepakt, beginnen met gregoriaans?

De muziek is verklankt woord. Om dat te ervaren heb ik mij tot het *Psalterium* en het *Graduale Simplex* gewend, en eenvoudige antifonen uitgezocht, daarna een antwoordpsalm, het oude *Onze Vader* op re, wat meer expansie in de *communio Videns Dominus* (met dat magnifieke moment: ...en hij kwam naar buiten!), en het geliefde *Ubi caritas*.

In het begin is alles moeilijk, de uitspraak van het kerklatijn, geen vaste maat, afwijkend notenschrift, neumen, begrijpen wat je zingt, het komt allemaal tegelijk. Mijn ervaring is dat je een jaar of twee nodig hebt om wegwijs te worden in de specifieke aanpak van het gregoriaans.

In september 1993 zijn we opnieuw begonnen, ook omdat er een paar nieuwe leden waren. Wij hebben toen kennis gemaakt met de verschillende onderdelen van het vesperformulier, maar nog niets uitgevoerd. In het voorjaar hebben we de sprong naar het *Graduale* gemaakt, enkele Introitus-antifonen en Communio's rond het kerkelijk jaar. Daarna waren we zover dat we aan presentaties konden gaan denken. In december 1994 hebben we de Vespers van Kerstavond gezongen in een tweetalige vorm: per onderdeel eerst Nederlands voorgedragen, dan Latijn gezongen.

In juni 1995 hebben we een bijzonder programma uitgevoerd met de communio's op teksten uit het Johannes-evangelie, eerst met verbindende tekst, daarna zonder onderbreking. Hierin bleek een prachtige muzikale en 'verkondigende' lijn te ontdekken. Zo zou je meer programma's willen samenstellen.

Waar staan jullie nu?

We weten nu, hopen we, waar gregoriaans 'over gaat'. Nu moeten we serieus aan onze klankvorming gaan werken. In ruimten met een goede akoestiek klinkt het wel goed, maar er zijn allerlei oneffenheden en vocale gebreken die afbreuk doen aan het geheel.

Ons plan voor dit najaar is een uitvoering van de Vespers van de Eerste zondag van de Advent. Als het rond komt, doen we dit samen met de vrouwenschola in Hilversum.

Op ons verlanglijstje staat het *Requiem*. Dat wordt een meerjaren-project. Zelf wil ik ook graag naar de cantica van de Paasnacht: dood en verrijzenis.

En daarna? Cantata Femina ontwikkelt zich verder, maar ik kijk nog niet meer dan een half jaar vooruit. ■

CD-BESPREKING

DE CD: EEN AUDITIEF GESCHIEDENISBOEK

Wico Clements

Iedereen heeft ze wel gekend, die leraren die een hele klas wisten warm te maken voor de geschiedenis. Die door hun meeslepende verteltrant een heel stel opgroeiende jongelui in de ban brachten van onderwerpen uit het verre verleden, abstracte boekenwijsheid wisten te veranderen in spannende verhalen.

Hoeveel gemakkelijker leerde je de geschiedenis kennen wanneer je zo'n leraar als bemiddelaar had. Geschiedenis, maar dan smakelijk opgediend, is ook te vinden in die talloze wekelijks verschijnende uitgaven, van *De Tweede Wereldoorlog* tot *De complete werken van Ajax*, en in die goed gedocumenteerde boeken van veelal Franse historici die ogenschijnlijk nietige onderwerpen als *Het verlangen naar de Kust* of het dorpje *Montaillou* tot in details aanschouwelijk maken.

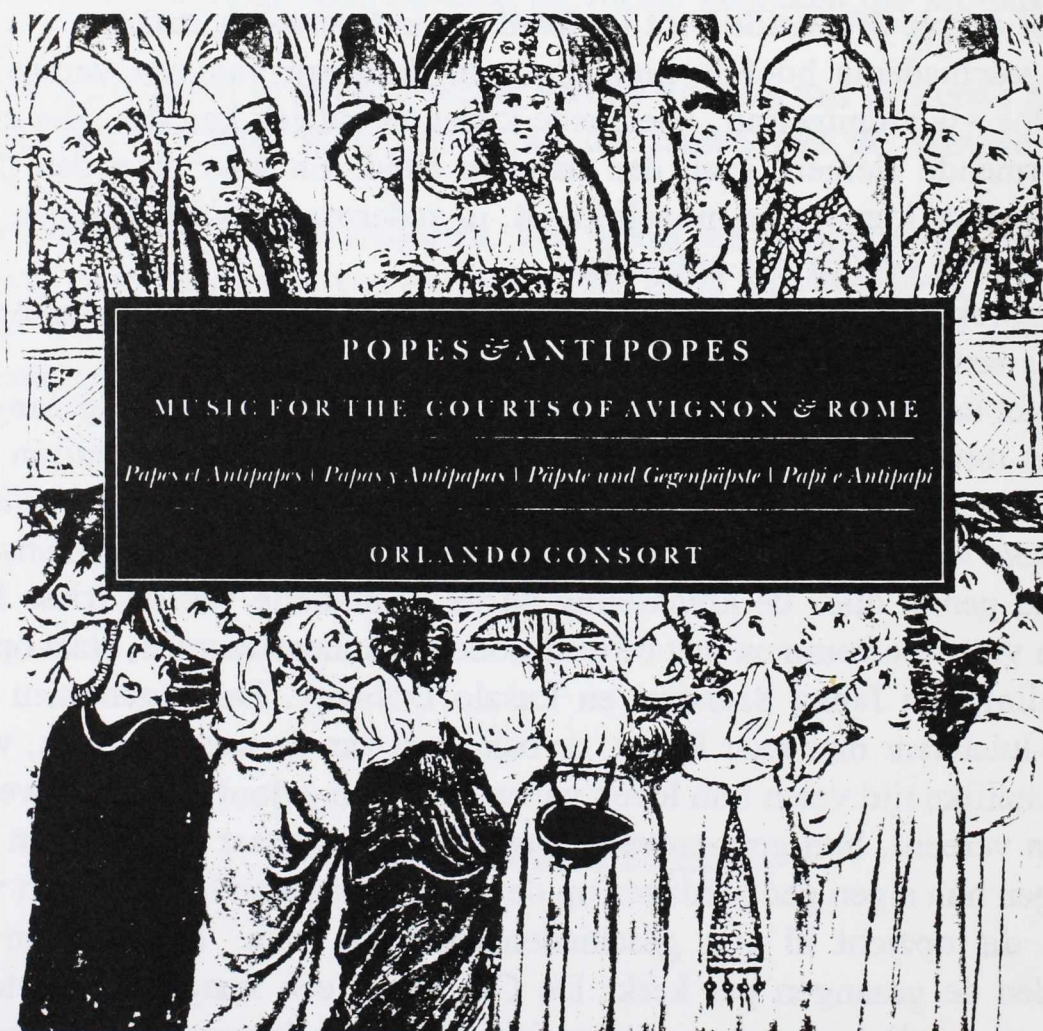
Maar de geschiedenis hoef je niet alleen in de vorm van een verhaal te leren kennen. Ook via architectuur, beeldende kunst en muziek kan dat. Het esthetische en het vormende element gaan dan hand in hand. En meer nog dan de verbale lessen, bieden de kunsten de mogelijkheid, in andermans huid te kruipen, of het nu om voorvaderen gaat of om antipoden.

In deze bespreking vraag ik aandacht voor een aantal CD's, die elk opgevat kunnen worden als een boeiende geschiedenisles.

Een CD met de titel *A Pilgrimage to Rome* laat vooral liturgische gezangen horen uit het oud-romeinse repertoire. Het gaat daarbij om oeroude melodieën die ofwel niet doorgedrongen zijn tot wat later het gregoriaans genoemd zou worden, of die in een andere vorm bekend zijn geworden. De Schola Hungarica, een ensemble dat bekendheid geniet door de afwisseling en de combinatie van de frisse klank van kinder- en vrouwenstemmen met de traditionele mannenstemmen, staat op deze CD onder leiding van Janka Szendrei en Laszlo Dobszay. De opgenomen gezangen nemen de luisteraar mee naar Rome, de bakermat van de westerse kerk, waar in de vroegchristelijke tijd velen hun leven gaven voor hun geloof. Al gauw werden deze martelaren vereerd, hun graven werden cultusplaatsen waar later kerken verrezen, en ze kregen hun eigen gedenkdagen op de liturgische kalender. De kaart van Rome vormt in dit opzicht al een geschiedenisboek op zich. Dobszay en Szendrei groepeerden de gezangen per kerk. De CD vormt een imaginaire route door de stad. Als afwisseling met de oud-romeinse gezangen komen er gezangen van de andere kant van de Alpen - onze eigen kant - tot klinken; daaronder een sequentia,

specimen van een relatief noordelijk genre. De aantrekkelijke klank van de Schola Hungarica wordt nog afgewisseld met een aantal kleine orgelwerken van de Romein Frescobaldi uit de vroege barok, fraai gespeeld door András Wilhelm. Merk en nummer: Hungaroton HCD 31574.

De tijd waarin pausen en tegenpausen elkaar het leven zuur maakten, de veertiende en vijftiende eeuw, herleeft in een fraaie CD van het Orlando Consort, een Engels vocaal ensemble van vier heren, ditmaal aangevuld door één dame. Het repertoire betreft voornamelijk polyfone motetten. Daarin speelt het gregoriaans soms ook een rol als muzikaal vertrekpunt. In het motet *Gloria, Clemens deus artifex tota clementia* wordt de tekst van het gloria gecombineerd met een dubbelzinnige tekst over Gods clementie die tegelijk een ode is aan paus Clemens VI, vanaf 1342 paus te Avignon. *Popes and Antipopes* verscheen op het merk Metronome, nummer MET CD 1008.

Stellen deze CD's slechts één aspect van de kerkgeschiedenis aan de orde, een CD die in vogelvlucht de hele kerk- en muziekgeschiedenis aanroert is *Millennium* van het koor van Westminster Abbey o.l.v. Martin Neary (Sony Classical SK 66614). Negentien composities illustreren de muzikale geschiedenis van deze abdij, vanwege de koninklijke plechtigheden al eeuwenlang één van Englands bekendste kerkgebouwen. Het gregoriaanse *Te Deum*, dat in afwisseling van solisten en koor klinkt, is het oudste onderdeel. Een misordinarium uit 1991 van Francis Grier, zoals veel Engelse composities steeds beschaafd en nooit schokkend van toon, is het nieuwste. Daartussenin staan werken uit middeleeuwen, renaissance, barok en romantiek, van componisten als Gibbons, Purcell en Händel, allemaal op een of andere manier verband houdend met Westminster. Een typerend element is zo'n *Anglican Chant*, psalm 75 in een zetting van James Turle. Romantisch, dat wel, maar qua uitdrukkingskracht vergelijkbaar met de gregoriaanse psalmodie. Geschiedenislessen op weer een andere manier vinden we op de CD *Santo Domingo de Silos, Choeur des moines bénédictins* (Jade C 131). Het intussen wereldberoemde monnikenkoor is daarop te horen in historische opnamen, daterend uit de jaren 1956-1962. De CD biedt het feest der herkenning: de meest geliefde ordinaria (de missen I, II, VIII, IX en XI) klinken er, de eerstgenoemde drie met een welluidende orgelbegeleiding. De mono-opnamen van de oude, beschadigde mastertapes werden met zorg opgepoetst. De monniken zingen - zelfs in de a capella uitgevoerde gezangen - met meer pit dan op de latere (maar intussen ook historische) opnamen die recent de top-veertig haalden. Uitgaven zoals als deze zullen ongetwijfeld ooit een bijdrage leveren aan de geschiedschrijving van de uitvoeringspraktijk van het gregoriaans in de twintigste eeuw. ■

MEDEDELINGEN

BELANGRIJKE BIJEENKOMSTEN

Gregoriaanse Academie

De Stichting A.C.G. heeft een studiegroep in het leven geroepen voor mensen die bedreven zijn in en over achtergrondinformatie beschikken betreffende de semiologische interpretatie van het gregoriaans.

De groep komt driemaal per jaar bij elkaar in de Onze Lieve Vrouweabdij te Oosterhout.

De twee resterende studiedagen van het werkjaar 1995-1996 zijn 29 januari en 13 mei. Informatie bij Zr. M-L. Egbers (076-5221458) en Dhr. B. Lamers (040-2411604).

De zomercursus te Vaals

Aan het einde van dit studiejaar vindt de cursus in Vaals plaats op de volgende data: van 15 tot en met 18 augustus 1996.

In samenwerking met de Abdij Sint Benedictus-berg blijken ieder jaar opnieuw deze dagen een ideale kennismaking met het gregoriaans te zijn. Liturgiebeleving en studieus bezig zijn - praktisch vooral, maar ook met achtergrondinformatie - wisselen elkaar ontspannen af.

Vandaar ook steeds weer aanwezig, voor wie gregoriaans, ook vanuit de laatste wetenschappelijke visie, een vertrouwd fenomeen geworden is.

GREGORIAANS TE BELUISTEREN

- Overgenomen uit Notitiae Gregoriana, het orgaan van het Gregoriaans Platform, waarin o.a. ook de Stichting A.C.G. vertegenwoordigd is:

*** Willibrorddag**

Op zondag 26 november 1995 organiseert het Utrechts Studenten Gregoriaans Koor (USGK) in opdracht van de Universiteit en in samenwerking met verscheidene andere instellingen een *Willibrorddag*. Dit jaar zal het precies 1300

jaar geleden zijn dat de patroonheilige van de Nederlandse kerkprovincie, Sint Willibrord, in Rome door paus Sergius tot 'aartsbisschop der Friezen' werd gewijd. In de Pieterskerk te Utrecht begint om 13.00 uur een drietal lezingen (aangaande aspecten van Sint Willibrord). Om 16.45 uur wordt in de kathedrale kerk van Sint Catharina de Vespers gevierd; om 17.30 uur wordt hier de Eucharistie gevierd van het feest van Christus Koning. 's Avonds vindt er in de Domkerk een groot Gregoriaans concert plaats. Op het programma staan misgezangen uit oude misformulieren en delen uit het 12e eeuwse authentiek Utrechts officie voor Sint Willibrord; ook vindt de eerste uitvoering plaats van de speciaal voor deze gelegenheid gecomponeerde *Missa Archiepiscopi* voor eenstemmig koor en orgel van de Engelse componist Adrian Williams. De Willibrord-CD zal worden gepresenteerd. Informatie: USGK, postbus 302, 3500 AH Utrecht.

* Op 3 december 1995 zingt de Utrechtse Vrouwen Schola in de Aloysiuskerk te Utrecht de Vespers van de 1e Adventszondag (17.00 uur).

* Op 9 december 1995 verzorgt de Utrechtse Vrouwen Schola in de Koorkerk te Middelburg een Adventsconcert en Adventsvespers.

* Op 10 december 1995 geeft de kathedrale Schola van Roermond een concert in de Grote Kerk van Sittard (17.00 uur).

* Vanaf 8 januari 1996 organiseert de SNK op de maandagavond een specialisatie-opleiding Gregoriaans te Utrecht (zie onder 'berichten van anderen' voor nadere gegevens).

* Op 29 januari 1996 bijeenkomst van de Gregoriaanse Academie van de ACG.

- Aanvullend op bovengenoemd bulletin ontvingen we de volgende berichten:

* De Schola Cantorum Amsterdam houdt officiediensten op de volgende data in Amsterdam: 1 en 5 november; 24, 25 en 31 december; 6 en 7 januari; 4 februari. Inlichtingen: 020-6364873.

* Het Tilburgs Gregoriaans Koor is de komende maanden te beluisteren op: 5, 13 en 26 november; 3, 10, 24, 25 en 31 december. De locaties waar de uitvoeringen te beluisteren zijn zijn Tilburg en Goirle. Tel. 013-5430 382.

* In Deurne vindt op 10 december het jaarlijkse concert van religieuze muziek plaats. Allerlei muzikale groepen werken daaraan mee. Locatie is de Nederlands Hervormde Kerk. Tijd 16.00 uur. Inlichtingen: W. Boerekamp (0493-313796).

BERICHTEN VAN ANDEREN

Specialisatie-opleiding gregoriaans

Op maandagavonden vanaf januari 1996 tot december 1997. De duur van de opleiding is dus twee jaar.

Deze specialisatie-opleiding richt zich op personen die leiding (willen gaan) geven aan een koor (schola) dat gregoriaans zingt. Gedacht

wordt aan dirigenten (koorleiders) met een voltooide vakopleiding op het gebied van koordirectie, schoolmuziek, solo- en ensemblezang. Ook ervaren amateur-koorleiders en koorzangers met grote belangstelling voor het gregoriaans die een schola willen gaan leiden, zijn welkom. De cursisten worden zodanig bekwaamd dat ze in staat zullen zijn zelfstandig op een artistiek en musicologisch verantwoorde wijze uitvoering te geven aan het gregoriaans in liturgie en (kerk)concert.

Docenten zijn Marie Louise Egbers (theorie van het gregoriaans, notatie, modaliteit, vormleer en analyse, esthetica en directie), Lia Ligthart (stem- en koorvorming, koorscholing), drs Henk Rijkers (Kerklatijn), drs Jos Wilderbeek (liturgie). Gastdocent: dr A.C. Vernooij (docent Kerkmuziek NIK/HKU).

Er zijn toelatingsgesprekken in december 1995. De opleiding omvat per jaar dertig bijeenkomsten, gedurende de periode van januari 1996 tot december 1997. De opleiding vindt plaats in de Hogeschool Domstad in Utrecht. De kosten bedragen fl. 495,-- per jaar exclusief studiemateriaal. Het bureau van de SNK beschikt over een folder met aanmeldingsformulier. (overgenomen uit: Nieuws van de SNK)

Watou

Het volgende gregoriaans Festival in Watou vindt plaats van 8 tot en met 11 mei 1997. ■

LITURGIE

KERKELIJKE KALENDER (december 1995, januari en februari 1996)

zondag 3 december:	Eerste zondag van de Advent (jaar A)
vrijdag 8 december:	Hoogfeest van de Onbevleete Ontvangenis van de H. Maagd Maria
zondag 10 december:	Tweede zondag van de Advent
zondag 17 december:	Derde zondag van de Advent
zondag 24 december:	Vierde zondag van de Advent
maandag 25 december:	Hoogfeest van Kerstmis, geboorte van de Heer
dinsdag 26 december:	Feest van de H. Stefanus, eerste martelaar
woensdag 27 december:	Feest van de H. Johannes, apostel en evangelist
donderdag 28 december:	Feest van de HH. Onnozele Kinderen
zondag 31 december:	Feest van de H. Familie
maandag 1 januari:	Hoogfeest van de H. Maria, Moeder van God
zondag 7 januari:	Hoogfeest van de Openbaring des Heren (Driekonin- gen)
maandag 8 januari:	Feest van de Doop van de Heer
zondag 14 januari:	Tweede zondag door het jaar
zondag 21 januari:	Derde zondag door het jaar
donderdag 25 januari:	Feest van de Beking van de H. apostel Paulus
zondag 28 januari:	Vierde zondag door het jaar
vrijdag 2 februari:	Feest van de Opdracht van de Heer in de tempel
zondag 4 februari:	Vijfde zondag door het jaar
zondag 11 februari:	Zesde zondag door het jaar
woensdag 14 februari:	Feest van de HH. Cyrillus en Methodius, patronen van Europa
zondag 18 februari:	Zevende zondag door het jaar
woensdag 21 februari:	Aswoensdag, begin van de Veertigdagentijd
donderdag 22 februari:	Feest van Sint Petrus' Stoel
zondag 25 februari:	Eerste zondag van de Veertigdagentijd

Tijdschrift
voor
Gregoriaans

Jaargang 20

1995

TIJDSCHRIFT VOOR GREGORIAANS

INHOUDSOPGAVE JAARGANG 20 (1995)

ARTIKELEN	AUTEUR	NO	PAG
Gregoriaans: een belevenis	A.P.G.M. Peters ofm	1	2
Handschriftenfragmenten	Ike de Loos	1	46
In paradisum deducant te Angeli	Martin Hoondert	3	86
Engelen in de eucharistische liturgie	H. Vesseur osb	3	96
Laus Angelorum Magna	Henk Rijkers	3	105
Het geval van de gevallen engel. De duivel in de Middeleeuwen	Elzemarieke Veld- huyzen van Zanten	3	112
Lofzang van de drie jongelingen in de vuuroven	Martin Claes	4	134

BOEKBESPREKING

Het oorspronkelijk ritme van het gregoriaans: een "semiologisch-mensuralistische" studie door D. van Kampen	Theo de Wit	2	78
---	-------------	---	----

CD BESPREKING

Drie nieuwe CD's	Ike de Loos	1	36
Splendor Gregorianus, Gregoriaans koor Leuven o.l.v. Frans Mariman			
Rorate coeli, Schola Cantorum van het Ward-inst. o.l.v. Louis Krekelberg			
Gregoriaanse Volkszang, Stichting Musica Grego- riana			
Diverse nieuwe CD's	Wico Clements	2	74
Gregorian Chant from Canterbury Cathedral			
The essential Gregorian Chant			
The Gregorian Lent and Easter			
A Gregorian Advent and Christmas			
Columba, most holy of Saints			
Bohemorum Sancti in caelesti Jerusalem			
Cantus Gregorianus			
Missa Ecce Ancilla Domini	Wico Clements	3	124
De CD: een auditief geschiedenisboek	Wico Clements	4	167
A Pilgrimage to Rome, Schola Hungarica			
Popes and Antipopes, Orlando Consort			
Millennium, koor van de Westminster Abbey			
Santo Domingo de Silos, Choeur des moines bénédictins			

KOORPRAKTIJK

De uitvoering van de liquescenten en de consequenties ervan voor de uitspraak van het vroeg-middeleeuwse kloosterlatijn	Chris Hakkennes	1	16
Een krachtig gebed in een bescheiden melodie	M.-L. Egbers	2	54
Viermaal "Ecce Venio"	M.-L. Egbers	4	150

LITURGIE

Parochietoelt I: Gerardus Majella te Utrecht	Ger van der Laan	1	25
Parochietoelt II: St. Lambertus te Hengelo (O)	Ger van der Laan	2	61
Parochietoelt III: Titus Brandsmaparochie te Leeuwarden	Ger van der Laan	4	157

UIT HET KOOR GEKLAPT

Hartkeriana	Redactioneel	1	32
Vrouwenkoor van Mathieu Dijker	Josine Dusseljee	2	69
Interview met David Eben	Martin Claes	2	71
Vrouwenschola Canta Femina, een nieuwe loot aan de stam	Jacqueline Elemans	4	164

VERSLAGEN

Zangersdag A.C.G. te Nijmegenen	Theo de Wit	1	39
Opleiding Koristen-diploma Gregoriaans, Muziekschool Brunsum	Een cursist	1	39
Hoor, dochter, aanschouw en neig uw oor	Katrijn Kuypers	3	128

TIJDSCHRIFT VOOR GREGORIAANS

Jaargang 20 (1995)

Verschijnt driemaandelijks

Redactie:

Marie-Louise Egbers, Ike de Loos, Martien Verzijl, Theo de Wit.

Redactie-adres: Catharinastraat 81, 4811 XG Breda
tel. (076) 522 14 58

Secretariaat: Torenhoekstraat 14, 5056 AN Berkel-Enschot
tel. (013) 533 10 94

Abonnement: fl. 30,-- per jaar, over te maken op girorekeningnummer 39586 of bankrekeningnummer 42.06.65.323 t.n.v. Stichting Amici Cantus Gregoriani te Geldrop.

Voor België: ABN-AMRO Hasselt 720-5202086-85: Bfrs 550.

Druk: Drukkerij Van Stiphout B.V. - Helmond. Losse nummers (ook van oude jaargangen): fl. 9,-- per stuk. Themanummers: fl. 12,50.

De **Stichting Amici Cantus Gregoriani** is een kring van mensen, die zich verbonden weten met het gregoriaans en door een jaarlijks terugkerende bijdrage de verschijning van dit tijdschrift, alsmede andere op het gregoriaans gerichte activiteiten, mogelijk maken.

Bestuur:

A. Peters o.f.m., voorzitter
M. Lambriex, secretaris

H. Berkers, penningmeester
M-L. Egbers
B. Lamers
P. Mennen
I. van Leijen

Mauritsstraat 104, 3583 HW Utrecht
Torenhoekstraat 14, 5056 AN Berkel-Enschot

Sporkehout 58, 5667 JG Geldrop
Catharinastraat 81, 4811 XG Breda
Leuvenlaan 9, 5628 WE Eindhoven
Wintelresedijk 5, 5688 GW Oirschot
Mondriaanlaan 6, 6708 NG Wageningen

Inlichtingen op het secretariaat.

ISSN: 1380-9776

INHOUD

Van de redactie	133
Lofzang van de drie jongelingen in de vuuroven <i>Martin Claes</i>	134
Viermaal 'Ecce venio' <i>Marie-Louise Egbers</i>	150
Parochietocht III: Titus Brandsma-parochie te Leeuwarden <i>Ger van der Laan</i>	157
Vrouwenschola Cantata Femina. Een nieuwe loot aan de stam <i>Jacqueline Elemans</i>	164
De CD: een auditief geschiedenisboek <i>Wico Clements</i>	167
Mededelingen	170
Liturgische kalender	172

 Stichling
mici Canlus Gregoriani